Modernizm Post-Modernizm ya da Kapitalizm

Perry Anderson
Ellen M. Wood

bilim

Bilim Yayıncılık
Araştırma - İnceleme
No: 3
Kapak ve İç Baskı: Anadolu Matbaacılık
Kapak: Ali Şimşek

Salkımsöğüt Sok 2/4 Cağaloğlu - İSTANBUL

Perry Anderson
Ellen Meiksins Wood

MODERNİZM POSTMODERNİZM YA DA KAPİTALİZM

Çeviri: Ali Türker Erdağı - Çağla Ünal

İÇİNDEKİLER

I- MODERNLİK VE DEVRİM
1-Modernizm, Modernlik, Modernizasyon
ı-Dönemlere Ayırma İhtiyacı
3-Modernizmlerin Çokluğu
4-Sosyo-politik Konjonktür
5-Avrupa Dönemi Bitiyor
6-Özgelişmenin Sınırları
7-Günümüzün Açmazı

II- MODERNLİK, POSTMODERNLİK YA DA KAPİTALİZM
1-Modernlikten Postmodernliğe
ı-Modernizm ya da Kapitalizmin Belirsiz Tarihi
3-Modernlik ve Aydınlanma Tasarısı
4-Kapitalizme Karşı Modernlik
5-Dönemsel Bir Geçişten mi Bahsediyoruz?
6-Öyleyse Yeni Olan ne?

III- POSTMODERN GÜNDEM NEDİR?
1-Tarihsiz Tarihi Değişim
ı-Neşeli Robotlar ya da Sosyalist Eleştirmenler

MODERNLİK VE DEVRİM

Perry Anderson

Bu akşamki oturumumuzun konusu en azından altı-yedi, on yıldır entellektüel tartışmanın ve politik tutkunun odak noktasıdır. Diğer bir deyişle uzun bir geçmişi var. Durum böyle olmakla birlikte, bu tartışmayı, artmış bir tutkuyla ve inkar edilemez gücüyle yeniden açan bir kitap çıktı ve hiçbir çağdaş düşünce onunla uzlaşma çabasını engelleyemez. Kastettiğim kitap Marshall Berman'ın "Katı Olan Her şey Buharlaşıyor" isimli kitabıdır. Bu gece -özet olarak Berman'ın savlarının yapısını incelemeye ve modernlik ve devrim nosyonlarını birleştirebilen ikna edici bir kuramı nereye kadar sağlayabileceğini tartışmaya çalışacağım. Kitabın anahatlarını inceleyerek başlayacağım ve ardından geçerliliği üzerine bazı görüşlerle devam edeceğim. Hayalci taramayı, kültürel etkinin genişliğini, metinsel zekanın gücünü feda etmelidir diyen her inceleme, Katı Olan Her şey Buharlaşıyor'a hakkını verecektir. Kuşkusuz bu özellikler onu bir süre sonra alanında bir klasik yapar. Bunların uygun bir değerlendirilmesi bugünkü çalışmamızı aşacaktır fakat başlangıçta kitabın genel çerçevesinin dar bir analizinin, çalışmanın bir bütün olarak çekiciliğinin ve öneminin yeterli bir değerlendirmesine hiç bir şekilde denk düşmeyeceğini belirtmek gerekiyor.

Modernizm, Modernlik, Modernizasyon

Berman'ın temel savı şu şekilde başlar: "Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan hayati bir deneyim tarzı; diğer bir deyişle uzay ve zamana, ben ve ötekilere, yaşamın imkanları ve zorluklarına ilişkin bir deneyim tarzı var. Bu deneyim bütününü modernlik diye adlandırmak istiyorum. Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz herşeyi, yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçer; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama, paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğün birliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler. Modern olmak, Marx'ın deyişiyle 'katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği' bir evrenin parçası olmaktır."[1]

Peki bu girdabı doğuran şey ne? Berman'a göre, son kertede, "sürekli genişleyen, şiddetli ve düzensiz bir değişime uğrayan" kapitalist dünya pazarınca ilerletilen ve bilimsel keşifler, endüstriyel kalkınma, demografik dönüşüm, kentsel büyüme, ulus devletler, halk hareketleri şeklinde sıraladığı toplumsal süreçlerin toplamıdır. Bu süreçleri, en uygun kısaltmayla, sosyo-ekonomik modernizasyon olarak adlandırmaktadır. Modernizasyondan doğan deneyimden dolayı, ardından Berman'ın "tüm insanları modernizasyonun nesneleri olduğu gibi özüeleri de yapmayı, onları değiştiren dünyayı değiştirme gücünü vermeyi, girdabın içinden kendilerine bir yol yapmayı ve hatta girdabı da kendi girdapları yapmayı hedefleyen görüntü ve fikirlerin garip bir karışımı" ya da "modernizm adı altında sıkı sıkıya kenetlenmiş görüntü ve değerler" şeklinde tanımladığı şey belirir. O halde kitabının amacı

"modernizasyon ve modernizmin diyalektiği"ni ortaya çıkarmaktır.

Bu ikisinin arasında yatan, modernliğin anahtar terimidir, yani ne ekonomik süreç ne de kültürel imgelem fakat ikisinin arasında aracılık yapan tarihsel deneyim. Peki aralarındaki bağlantının doğasını oluşturan şey nedir? Berman'a göre, esas olarak bunu gerçekleştiren şey gelişmedir. Bu gerçekten de kitabının temel görüşüdür ve paradokslarının çoğunun kaynağıdır. Bunlardan bazıları kitapta anlaşılır ve inandırıcı bir biçimde incelenirken, diğerleri daha az görünür. Kitapta gelişme kavramı eşanlı olarak iki ayrı anlama bürünür. İlk olarak kapitalist dünya pazarının gerçekleşmesiyle çözülen toplumun görkemli dışsal dönüşümüne işaret eder; yani genel fakat kapsayıcı olmayan ekonomik gelişmeye. Diğer yandan kendi çatışmalarıyla oluşan bireysel yaşam ve şahsiyetin ciddi içsel dönüşümlerine işaret eder: insan gücünün artışı ve deneyiminin genişlemesi gibi özgelişim nosyonu içindeki herşey. Berman'a göre bu ikisinin, dünya pazarının zorlayıcı darbeleri altında kaynaşması, her iki halde de gelişmeye katlanan bireyler içindeki dramatik bir gerilimi gösterir. Bir yanda, tüm dünyada kültürel ve alışagelmiş enkazın sınırsız temizlik operasyonu içerisinde (Marx'ın manifestodaki unutulmaz tabiriyle) kapitalizm, tüm eski hapisliği ve feodal sınırlanışı, toplumsal ataleti ve münzevi gelenekleri yerle bir eder. Bu sürece denk düşecek şekilde olanağın heybetli özgür kılınışı ve bireyin kendisinin duyarlılığı, kendi sınırlı ahlakçılığı ve kısıtlanmış imgelemsel sahası ile birlikte kapitalizm öncesi geçmişin belirlenmiş toplumsal statülerinden ve katı hiyerarşik rollerinden gitgide ayrıldı. Diğer yandan Marx'ın vurguladığı gibi, kapitalist ekonomik gelişmenin benzer saldırısı, potansiyeli varlık koşulu olan her kültürel veya politik değerin yıkıcılığı, duygusuz ekonomik sömürü ve soğuk toplumsal ilgisizlik tarafından parçalanan vahşi bir şekilde yabancılaşmış ve atomize olmuş bir toplum do-

ğurur. Aynı şekilde, psikolojik düzeyde, bu şartlardaki özgelişim, aynı anda hüsran ve kargaşa anlamlarına gelir. "Bu atmosfer -gerginlik ve çalkantı; psişik sersemlik ve sarhoşluk; deneyim imkanlarının genişlemesi ve ahlaki sınırların, kişisel bağların yokolması; benliğin gelişmesi ve sarsılması; sokak ve ruhta heyulalar -"diye yazar Berman, "modern duyarlığın doğduğu atmosferdir."[3]

Bu duyarlılık 1500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Fakat Berman'ın 1790'lara dek uzandırdığı ilk görünümde halen ortak bir sözlüğe ihtiyaç vardır. 19. yüzyıla dek uzanan ikinci bir görünümü ve maddi ve tinsel bir dünyanın öncelsiz dönüşümlerini etkileyerek, engelleyerek ama bu tutumları statik veya değişmez antitezlere dönüştürmeden, kapitalist gelişmenin çelişkilerini her iki yanından kavrayan katı iktidarları sayesinde modernlik deneyiminin, modernizmin çeşitli klasik görünümlerine dönüştüğü bir hal alır. Goethe, Berman'ın görkemli bir bölümde kelimenin her iki anlamıyla geliştiricinin trajedisi olarak analiz ettiği Faust'uyla yeni görüşün prototipidir. Berman bu yolla tek'i çok'un önüne geçirmiş olur. Manifestosuyla Marks ve Paris üzerine can sıkıcı şiirleriyle Baudleaire, aynı modernlik keşfinde kuzenler olarak gösterilmişlerdir ve birisi, geri kalmış bir toplumun zoraki modernizasyonunun özgül koşullarında, Puşkin ve Gogol'den, Dostoyevski ve Mandelstam'a kadar St. Petersburg'un uzun ebedi geleneğinde devam ettirilmiştir. Duyarlılığın bu şekilde yaratılmasının bir şartı da, der Berman, halen modern öncesi bir dünyada yaşamanın nasıl bir şey olduğunu hatırlayabilen, daha fazla ya da daha az kenetlenmiş bir toplumdur. Bununla birlikte, 20. yüzyıl'da bu toplum, eşanlı olarak genişler ve orantısız parçalara ayrılır. Aynı zamanda modernliğin klasik deneyiminin diyalektik gerilimi eleştirel bir dönüşüme uğrar. Modernist sanat her zamankinden daha fazla -öyle ki Berman 20. yüzyıl için, "dünya tarihinde en parlak yaratıcılığın gösterildiği dönemdir"[4] ifadesini kullanır.- zafer kaydederken, bu sanat

herhangi bir ortak yaşamla bağ kurmak ya da onu oluşturmak adına kendine son vermiştir. Berman bu durumu, "modernizmimizi kullanmasını bilmiyoruz"[5] diyerek dile getirir. Sonuç modernlik deneyiminin esas olarak muğlak ya da diyalektik karakteri doğrultusunda, modernlik deneyiminin kendisi hakkındaki modern düşüncede keskin bir kutuplaşmadır. Bir yandan, Weber'den Ortega'ya, Elliot'dan Tate'e, Leavis'ten Marcuse'a 20. yüzyıl modernliği, uyumluluğun ve vasatlığın demir kafesi gibi, herhangi bir organik toplumun ya da hayati otonominin akladığı halkların tinsel boşluğunu merhametsizce mahkum etti. Diğer yandan kültürel ümitsizliğin bu görüşlerine karşı, Marinetti'den Le Corbusier'e, Buckminster Fuller'dan Marshall Mc Luhan'a dek uzanan bir başka gelenekte, kapitalist "modernizasyon teorisi"nin açık savunucularını hariç tutarsak modernlik, makina yapımı bir medeniyetin estetik heyecanı ve toplumsal mutluluğu garanti ettiği duygusal heyecanın ve evrensel hoşnutluğun son sözü gibi lanse edildi. Herbir tarafın ortak yönü, modernliğin teknolojinin kendisiyle, üreten ve teknoloji tarafından üretilen insanları dahil ederek tanımlanmasıdır. "19. yüzyıldaki düşünürlerimiz, modern hayatın hem coşkun hayranları hem de düşmanlarıydı. Yorulmak bilmeksizin belirsizlik ve iç gerilimleri yaratıcı güçlerinin en büyük kaynağıydı. 20. yüzyıldaki halefleri ise katı kutupsallıklara ve dümdüz bütüncülleştirmelere yönelir oldular. Modernlik ya da körükörüne ve eleştirisiz bir hayranlıkla kucaklandı, ya da eski Yunan tanrılarının Olimpos'una benzer yeni bir tepeden bakışla ve horgörüyle aşağılandı. Her iki durumda da insanlarca biçimlendirilemez, değiştirilemez, kapalı, yekpare bir yapı olarak algılandı. Modern hayata açık bakışların yerine kapalı bakışlar yerleştirildi. Hem o/ Hem bu yerine Ya o/ Ya bu geldi."[6] Berman, modernliğin klasik görüşlerini uygun hale getirerek modernlik anlayışımızı yenilemeyi hedefliyor. "Böylesi bir geriye dönüş ilerlemek için bir yol

rikimi ve pazar sürecindeki meta formunun sürekli genişlemesi, gerçekte eski toplumsal dünyanın evrensel eriyişidir ve meşru olarak, Marx'ın deyişiyle "üretim, aralıksız kargaşanın, sürekli belirsizliğin heyecanının daimi ve bütünüyle değişimi" süreci olarak sunulabilir. Üç sıfata dikkat edilmelidir: Daimi, aralıksız, sürekli. Her anın birbirinden öteki olma özelliği ile farklı fakat aynı sebepten dolayı sonsuz tekrar sürecinde birbirinin yerine konulabilir bir birim olarak birbirleriyle aynı olduğu *homojen* bir tarihsel zamanı ifade ederler. Marx'ın kapitalist gelişme teorisinin bütünlüğünden çıkarılan bir genelleme olarak bu vurgu, çabucak ve kolayca (tabii ki politik olarak) antimarksist bir teoriye uygun bir modernizasyon paradigması sunar. Bununla birlikte, modernizasyon fikrinin kesinkes bir *doğrusal gelişme* kavramı içermesi yöneldiğimiz doğrultuya denk düşmektedir ve bu kavramlaştırma da yeninin eski hale geldiği, öncenin sonra olduğu bir zaman akışı gibi, konumların tek bir yöndeki aralıksız değişimini sınıflandıran; bir konjonktür ya da devrin diğeriyle, eski ve yeninin, önce ve sonranın yalnız kronolojik başarı açısından hiçbir farklılık göstermediği bir sürekli-akar sürece işaret etmektedir. Böyle bir şey tabii ki, pazarın ve üzerinde dolaşan metaların maddiliğinin gerçek bir tasviridir.

Fakat Marx'ın kapitalist üretim biçiminin bir bütün olarak tarihsel zamanına ilişkin düşüncesi ve onu kavramlaştırması bundan tamamıyla farklıdır: İçinde yeralan olayların ve dönemlerin birbirlerinden ayrı tutulduğu ve kendi içlerinde uyumsuz olan kompleks ve ayrımsal bir maddiliğin ifadesidir bu. Bu ayrımsal maddiliğin, Marx'ın kapitalizm modeli biçimine girdiği en açık yol tabii ki, kendisinin doğurduğu *sınıf düzeni* düzeyinde yer alır. Dolayısıyla sınıfların genellikle Berman'ın düşünce sistematiğindeki şekliyle yeraldığı söylenebilir. Marx'ın **Manifesto**'da bir önerme olarak sunduğu burjuvazinin serbest ticaret mutlakiyetçiliğine intibak etmede daima başarısız

itici kuvvetlerin onunla birlikte, peşinden ya da içine yerleşik olarak geçeceğini kim bilebilir? Her bireyin ve herkesin özgürce gelişimini amaçlayan bir toplumun da kendine özgü nihilizm çeşitleri geliştirebileceğini tahayüzyılül etmek mümkün. Hatta, komünist bir nihilizm, daha çekici ve ilginç olmakla birlikte, burjuva selefinden çok daha sarsıcı ve parçalayıcı da olabilir; çünkü kapitalizm modern hayatın sonsuz imkanlarını en alt çizgide durdururken Marx'ın komünizmi, özgürleşmiş benliği sınırsız insani uzamlara yollayabilir." Ve Berman şöyle bitiriyor: "O zaman ironik bir biçimde görürüz ki Marx'ın modernlik diyalektiği kendi tasvir ettiği toplumun yazgısını yeniden sahnelemekte, onu eritip havaya karıştıran enerji ve fikirleri doğurmaktadır."[9]

Dönemlere Ayırma Ihtiyacı

Berman'ın savları, daha önce de söylediğim gibi orjinal ve insanın kendini kapıp koyuverdiği türden. Büyük bir ebedi hüner ve istekle sunulmuş. Öznesi için açık bir politik konumlanış ile ılık bir entellektüel heyecanı birleştirmiş: Kitapta, devrimci ve modern nosyonlarının ikisinin de etiksel olarak dengelendiği anlaşılıyor. Berman'ın tanımına göre gerçekte *modernizm*, kökten devrimcidir. Kitabın dışının açıkça gösterdiği gibi: "Geleneksel inancın aksine, modernist devrim bitmedi" Soldan yazılmış, sol üzerine en geniş tartışmayı ve incelemeyi haketmiştir. Böyle bir tartışma, Berman'ın anahtar terimleri "modernizasyon" ve "modernizm"e ve iki başlı "gelişme" nosyonu üzerinden, aralarındaki bağa bakarak başlatılmalıdır. Bu yol izlendiğinde göze çarpacak ilk şey, Berman'ın imgelemin eşitsiz gücüyle, **Komünist Manifesto**'da yeralan Marx'ın tarih görüşünü eleştirel tek boyutunu yakalarken, Marx'a göre daha az eleştirel olmayan ve diğer boyutu tamamlayıcı özellikteki bir başka boyutu atlaması ya da önemsememesidir. Marx'a göre sermaye bi-

olabilir; 19. yüzyıl'ın modernizmlerini hatırlamak bizlere 21. yüzyılın modernizmini yaratacak görüş ve cesareti verebilir. Bu hatırlama eylemi modernizmi ayakları üzerine oturtmamıza yardım edebilir, böylece önümüzde uzanan serüven ve tehlikelere karşı durabilecek kadar kendini güçlendirip yenileyebilir."[7]

"Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor"un genel hamlesi budur. Bununla birlikte kitap, belirtilmesi gereken bir altkonu içerir. Berman'ın başlığı ve konuyu düzenleyişi Komünist Manifesto'dan ileri gelir ve Marks üzerine olan bölüm en ilgi çekici olanıdır. Bununla birlikte, Marks'ın modernliğin dinamiği analizinin, modernliğin rehberlik ettiği komünist gelecek ümidini çürüttüğü iddiasıyla biter. Eğer burjuva toplumundan özgürleşmenin gerçekleşmesi, ilk defa bireyin gelişmesini tamamıyla sınırlarından kurturmadıysa -sermayenin sınırları tüm sakatlıklarıyla birlikte kaldırmıştır- fazlasıyla özgürleşmiş bireylerin ahengini ya da bunlardan oluşmuş herhangi bir toplumun dengesini ne garanti edebilir? "İşçiler başarılı bir komünist hareket oluştursalar ve bu hareket de başarılı bir devrim gerçekleştirse bile, modern hayatın çalkantılı gelgitleri ortasında katı bir komünist toplum kurmayı başarabilecekler mi bakalım? Kapitalizmin ergimesine neden olan toplumsal güçlerin komünizmi de ergimesini kim önleyecek? Tüm yeni ilişkiler kemikleşemeden miyadını dolduruyorsa dayanışmanın, kardeşliğin ve yardımlaşmanın canlı kalabilmesi nasıl mümkün olacak? Bir komünist yönetim sadece ekonomik etkinlik ve girişimlere değil kişisel, kültürel ve politik ifadeye de sınırlamalar koyarak akıntıya ket vurmaya kalkışabilir (her sosyalist yönetim de, her kapitalist refah devleti gibi bunu yapmıştır) Ama böyle bir politika başarılı olsa bile, Marksizmin her bireyin ve herkesin özgür gelişimi amacına ihanet etmek olmayacak mıdır bu?[8] diye soruyor Berman. Ve devam ediyor: "Eğer muzaffer bir komünizm günün birinde serbest ticaretin yıktığı setlerden geçerse, korkunç

kalışı tartışması anlamlı bir istisnadır: Fakat bunun yansımaları, *ekonomi ve pskolojiyi* birbirine bağlayan modernizm kültürünü canlı tutmak pahasına bu ikisini ihmal ettiği kitabının yapısında pek az yer alır. Toplum aynı şekilde es geçilmiştir. Fakat Marx'ın toplum sistematiğine baktığımızda doğrusal gelişmenin herhangi bir sürecinden çok farklı şeyler buluruz; daha çok burjuva düzeninin yörüngesinin kavisli oluşunu. Durmadan ilerleyen düz bir çizgiyi ya da sınırsızca dışa genişleyen bir daireyi değil belirgin bir parabolü ifade eder. Burjuva toplumu bir yükseliş, bir denge ve düşüş yaşar. Berman'ın savlarının geleneksel ekseninin doğrulayan bireysel ve ekonomik gelişmenin birliğinin en lirik ve kayıtsız şartsız onaylanmasını içeren birçok **Grundrisse** pasajında Marx, kapitalist üretim biçiminin temelinin "çiçek açtığı noktayı", "üretici güçlerin en yüksek ve bireyin en zengin gelişiminin birleşebileceği nokta" olarak belirtirken aynı zamanda şart koşmaktadır: "Yine de halen temel, fidan budur ve bu yüzden çiçek açmanın bir sonucu olarak, ondan sonra yokolur" Bu noktaya gelindiğinde diye devam eder Marx, "gelişme çöküşe yönelecektir."[20] Diğer bir deyişle kapitalist "gelişme"nin gerçekten de ne olduğunu anlamak istiyorsak, kapitalizm tarihi *dönemlere ayrılmalı* ve belirlenmiş *ekseni* yeniden yapılandırılmalıdır.

Modernizmlerin Çokluğu

Şimdi Berman'ın tümleyici terimi "modernizm"e dönebiliriz. Bununla birlikte bu ileriye dönük modernizasyon, ondan önce gelen bir modernlik deneyimi için tutarlı bir lugatın varlığına işaret eden görüşe göre, modernizme de uygun olarak hiçbir dahili değişim prensibini tanımaz. Basitçe kendini yeniden üretmeye devam eder. Berman'ın sanatın yeteri derecede yaşamımıza girmesini önleyen (modernist) düşüncenin eğilimlerine karşı çıkarken, modernist sanatın 20.yüzyıl öncesinde hiçbir

zaman olmadığı gibi geliştiğini, gelişmesini sürdürdüğünü iddia etmek zorunda kalması anlamlıdır. Bu durumun çıkaracağı sorunlar ortadadır. İlk olarak estetik biçimlerin özgül bir grubu olarak modernizm genellikle kesin olarak 20. yüzyıldan itibaren tarihlendirilir; gerçekte tipik olarak 19., 18. veya daha önceki yüzyılların gerçekçi ve diğer klasik biçimleriyle çelişmek suretiyle anlam kazanmıştır. Kelimenin bildik anlamıyla modernizme öncelik tanıyarak Berman hemen hemen güncel edebi metinlerin tamamını başarıyla analiz etmiştir; tek istisnalar 20. yüzyıl'ın tarihsel sanat eserleri olan Mandelstam ve Bely kurgularıdır. Diğer bir deyişle modernizm tarihsel zamanın bazı ayrımsal görüşleri içinde daha fazla geleneksel kıstaslarla düzenlenme ihtiyacı gösterir. Bununla bağlantılı ikinci bir nokta ise bu yol izlendiğinde düzgün olmayan dağılımı gerçekte nasıl olursa olsun coğrafi olduğu izlenimi bırakmasıdır. Genellikle Avrupa ya da Batı dünyasında bile hemen hemen hiçbir modernist moment oluşturamamış önemli alanlar mevcuttur. Kapitalist sanayileşmenin öncüsü ve bir yüzyıl boyunca dünya pazarının başı olan ülkem İngiltere, bu noktada önemli bir örnek oluşturur: Eliot ya da Pound için ele geçirilmiş kıyılar, Joyce'a göre karadan uzakta, Almanya ya da İtalya'dan, Fransa ya da Rusya'dan, Hollanda ya da Amerika'dan farklı olarak bu yüzyılın ilk on yılında hemen hemen modernist tarza uygun kayda değer hiçbir doğal akım üretilememiştir. Berman'ın Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor'da sunduğu taslakta bu büyük yokluk bir hata değildir. Böylece modernizm alanı ayrımsal olur.

Berman'ın bir bütün olarak modernizm okumasına üçüncü bir itiraz da ne çok çelişik estetik eğilimler arasında ne de sanatı bizzat kendileri oluşturan estetiksel pratiklerin alanları içerisinde hiçbir farklılık saptamayışı üzerinedir. Fakat gerçekte, tipik olarak modernizmin ortak kısımları altında toplanmış akımların geniş gruplaşması içerisinde yeralan kapitalist modernliğe ilişkin çok yönlü

çeşitliliği ifade eder. Herşeyin neredeyse bir türemiş ya da mutant haline geldiği yüzyılın ilk on yılları içerisinde beş ya da altı belirleyici modernist akım vardı: Sembolizm, ekspresyonizm, kübizm, fütürizm ve konstrüktivizm. Modernliğe yönelik klasik modernist duruşu tanımlayan herhangi bir karakteristik *Stimmung*'un varolduğu ihtimalini olanaksızlaştırmak üzere, doktrinlerin ve pratiklerin karşıt doğasının bunlara özgü oluşunun kendi içinde yeterli olduğu düşünülebilir. Sanatın büyük bir bölümü, Berman'ın bir bütün olarak çağdaş ya da izleyen teorizasyonlarınca yerilen bu çok kutupluluğun niteliklerini içeren konumların sahası içinde üretilir. Alman ekspresyonizmi ve İtalyan fütürizmi, kendi çelişik tonları içinde, katıksız bir örnek oluştururlar. Berman'ın sistematiği ile son sorunumuz, başvurduğu terminoloji içerisinden, yakındığı 20. yüzyıl modernliğinin sanat ve düşüncesi, teori ve pratiği arasındaki farklılığa ilişkin bir açıklama sağlayamaması üzerinedir. Gerçekte burada, zaman dikkat çekici bir biçimde bölünmüştür: Kitabının, sanat ve düşünceyi farklı göstererek, bir bütün olarak modernizmin klasik ruhuna dönüş ile tam da aksini hedeflediği bir çöküş görülür. Fakat modernist sanatın kaynaklarının değişmez yenilenmesini dikkatlice barındıran modernizasyonun kendisi bir kez genişleme ve sürdürmenin doğrusal bir süreci olarak tasarlandığında bu çöküş, kendi düzeneği içinde anlaşılmaz kalır.

Sosyo-Politik Konjonktür

Modernizmin kökenini ve maceralarını anlamanın alternatif bir yolu da, içinde bulunduğu ayrımsal tarihsel zamana daha yakından bakmaktır. Marksist gelenek içinde bunu gerçekleştirmenin bildik bir yolu vardır. Bu, 1848 devrimlerinden sonraki Avrupa sermayesinin politik durumdaki değişiklik ve toplumsal bir sınıf olarak burjuvazi çevresince ya da içinde üretilmiş kültürel biçimlerin akı-

beti arasında direkt bir denklem kuran Lukacs'ın izlediği yoldur. Lukacs'a göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında, kıtasal ölçekte asalete karşı yürüttüğü savaşı, proletarya ile mücadelesi için terkeden burjuvazi, bütünüyle gerici bir niteliğe bürünür. İlk estetiksel ifadesi çoğunlukla naturalist olan burjuvazi bunun ardından ideolojik çöküş safhasına ulaşır fakat er geç erken 20. yüzyıl modernizmine varır. Bu şema, bugün solda oldukça geniş bir şekilde eleştirilmektedir. Gerçekte, Lukacs'ın çalışmasında, felsefi uygunluk alanında dar lokal analizler tercih edilmiştir: **The Destruction of Reason** (Aklın Yıkımı) dipnotlarıyla bozulmasına rağmen önemsiz bir kitap olmaktan uzaktır. Öte yandan Lukacs'ın diğer temel başvuru alanı olan edebiyat alanında şema, nispeten verimsiz çıkmıştır. Schelling ya da Schopenhauer, Kierkegaard ya da Nietsche'deki düşünce yapısını işleyişiyle karşılaştırılabilecek derinlik ve detayda herhangi bir modernist sanat çalışmasına yönelik hiçbir Lukacsgil incelemenin olmayışı dikkate değerdir; tersine Kafka ya da Joyce'a - onun edebi *betes noires*'leri olarak alınarak - neredeyse daha çok başvurulur. Lukacs'ın bakış açısının temel hatası *evrimciliğidir:* zaman bir çağdan diğerine geçtikçe değişir fakat her çağda toplumsal gerçekliğin tüm bölümleri birbirleriyle eşanlı olarak hareket eder; bir tek düzeydeki çöküşün diğerlerine de yansıtılması gerekliliğinde olduğu gibi. Sonuç "çöküş"ün aşırı genelleştirilmiş sade bir nosyonudur; Alman toplumunun çöküşü ve onun nazizm içine yerleştirilmiş kültürünce etkilendiği söylenebilir. Zaten kendisi de bu kültür içinde şekillenmiştir.

Fakat eğer ne Berman'ın sürekliliği ne de Lukacs'ın evrimciliği modernizmin tatmin edici bir ifadesini sağlamıyorsa, alternatifimiz ne olacak? Burada özetle sunmaya çalışacağım hipotez, sonradan "modernist" olarak gruplandırılmış doktrin ve estetik pratiklerin eğilimlerinin *konjonktürel* bir açıklamasına yönelik olacaktır. Bu tip bir açıklama, tipik bir üst-belirlenimli biçimi oluşturmak için

değişik tarihsel zamanların kesişimini gerektirir. Bu zamanlar nelerdir? Bana göre "modernizm" üç belirleyici koordinatça *belirlenmiş* kuvvetlerin kültürel bir alanı olarak anlaşılmalıdır. Bunlardan birincisi Berman'ın ilk pasajda ipuçlarını verdiği fakat yeterli açıklıkta tutmakta başarısız olarak zamanla uzaklaştığı şeydir. Bu, aristokrat ya da toprak sahibi sınıflarca halen çoğunlukla sarılan ve sıklıkla hakim olunan devletlerin ve toplumların memuriyet rejimleri içerisinde kurumsallaştırılmış *akademizm*in, görsel ya da diğer sanatlar içerisinde aşırı şekilde resmileştirilen sistemleştirilmesidir: Bir görüşe göre sınıflar tartışmasız olarak birbirlerinin yerine geçmiştir fakat diğerlerinde halen politik ve kültürel nüans taşraya Birinci Dünya Savaşı Avrupası taşrasından sonra yerleştirilir. Bu iki fenomen arasındaki ilişkiler Arno Mayer'in son dönem önemli çalışması "**The Persistence of the Old Regime**"nde (Eski Rejim Israrı)[11] taslak halinde çizilmiştir. Bu çalışmanın ana teması, 1914'e doğru Avrupa toplumunun halen toprağa bağlı ya da aristokrat (bu ikisi kesinlikle aynı şeyler değildir; Fransa bunun iyi bir örneğini oluşturur) yönetici sınıflarca, modern ağır sanayinin şaşırtıcı bir şekilde halen emek gücünün ya da çıktı modelinin küçük bir sektörün oluşturduğu ekonomilerde istila edilişine uzanır. İkinci koordinat ise birincisinin mantıksal bir tamamlayıcısıdır: bu yeni başlayan ve ikinci sanayi devrimi icatlarının ya da anahtar teknolojinin (telefon, radyo, otomobil, uçak ve benzerleri) toplumları içerisinde ortaya çıkan *roman*dır. Kitle üretim endüstrileri, giyim, yiyecek ve mobilya üretiminin istihdamda en büyük son-mal sektörü olarak kaldığı ve 1914'e doğru değiştiği Avrupa'da görülmemiş yeni teknolojilere dayanmaktadır.

Modernist konjonktürün üçüncüsü ise toplumsal devrimin imgesel yakınlığıdır. Devrim ihtimalinin doğurduğu ümit ve endişe boyutu çeşitli düzeylerdedir fakat Avrupa'nın çoğunda, Belle Epoque süresince "askıdadır"

Sebep yeteri kadar açık: Mayer'in sözleriyle ifade edersek hanedana dayalı *ancien regime* biçimleri inat etmektedir; Rusya, Almanya ve Avusturya'da imparatorluk monarşileri, İtalya'da güvensiz bir krallık düzeni ve Britanya'da Birleşik Krallık Birinci Dünya Savaşı öncesi yıllarda iç savaşla ve bölgesel parçalanmayla tehdit edilmektedir. Hiçbir Avrupa devletinde burjuva demokrasisi bir biçim olarak tamamlanmamış ya da işçi sınıfı hareketi bir güç olarak bütünleşmemiş veya birleşmemiştir. Eski düzenin çöküşünü gerçekleşmesi mümkün devrimci sonuçları halen belirsizdir. Yeni düzen katıksız ve köklü bir biçimde kapitalist mi olacaktır, yok sosyalist mi? Tüm Avrupa'nın dikkatini üzerine çeken 1905-1907 Rus Devrimi bu belirsizliğin tipik bir örneğini sergiler: Ani bir ayaklanma ve ayrılamayan burjuvazi ve proletarya.

Modernizmi ifade eden güç sahasının ortaya çıkışına ilişkin bu koordinatların herbirinin katkıları nedir peki? Özetle, kendi kendilerini düzenleyebilen asi somut biçimlerine karşı olan fakat yine de onlarla kendilerini kısmen ifade ettikleri kültürel değerlerin eleştirel bir silsilesini sağlayan "anciens regimes" inadı ve ona eşlik eden akademizm olduğunu düşünüyorum. Resmi akademizmin ortak düşmanı olmaksızın yeni estetik pratiklerin geniş yelpazesinin herhangi bir ortak noktası bulunmaz: önceden belirlenmiş ve kutsanmış kurallarla olan çatışmaları tanımlarının temelini oluşturur. Aynı zamanda bununla birlikte, eski düzen, kısmen kendi aristokratik yapısı içinde, modernizmin her türlüsünce aynı şekilde nefret ettirilmiş toplum ve kültürü düzenleyici bir prensip olarak pazar etkilerine direnebilme kaynaklarının ve kurallarının uygun bir bütününü sunar. Zayıflatılmış ve deforme edilmiş olmasına rağmen, geç 19. yüzyıl akademizmi içerisinde halen saklanmış yüksek kültürün klasik içeriği, ondan olduğu kadar, birçok hareketin kendisini izlediği gibi dönemin ticari ruhundan da kurtulmuştur.

Pound'dan Edwardgil geleneklere ya da Romalı lirik şiirden farklı olarak Eliot'ın geç dönemlerinden Dante'ye ya da metafizikçiler gibi imgecilerin ilişkileri bu durumun tipik bir yanını oluşturur: Proust ya da Musil'in, diğerlerinin Fransız ya da Avusturya aristokrasilerine ironik yakınlığı.

Aynı zamanda, "modernist" duyarlılığın yeni bir çeşidi, yeni bir makine çağının enerjisi ve cazibesi oldukça canlandırıcı ve yaratıcı bir etki yapar: Bu, Paris kübizminde, İtalyan fütürizminde ve Rus konstrüktivizminde yeteri kadar açık bir şekilde yansıtılmıştır. Bununla birlikte bu ilginin koşulu, onları üreten toplumsal üretim ilişkilerinden kalma sanat eserleri ve tekniklerin soyutlanmasıdır. Kapitalizm hiçbir koşulda, "modernizm"in herhangi bir türünce böylesine yüceltilmemiştir. Fakat bu tip bir dış değerbiçim (extrapolation), daha sonra onlarla değiştirilemez bir biçimde bütünleşen umulmadık sosyoekonomik modelin ortaya çıkışıyla tamamen mümkün kılınır. Yeni yöntem ve buluşların nereye gideceği belli değildir. Dolayısıyla Sağdan ve Soldan doğan çift yönlünün, Mayakovski ve Marinetti'de olduğu gibi birbirinden farklıdır. Son olarak, bu çağın ufkunda sürüklenen toplumsal devrim sisi, vahiysel ışığının çoğunu, toplumsal düzeni bir bütün olarak kabul etmemekte son derece radikal olan modernizm bu akımları kullanmıştır. Bunlardan en dikkate değer olanı Alman ekspresyonizmidir. Böylece bu yüzyılın ilk yıllarında Avrupa modernizmi, halen geçerli bir geçmiş, halen kuşkulu bir teknik şimdi ve halen belirsiz bir politik gelecek arasında çiçek açmıştır. Ya da başka bir dille ifade edersek, yarı aristokratik bir yönetim düzeninin, yarı sanayileşmiş bir kapitalist ekonominin ve yarı oluşmuş veya asi bir işçi sınıfı hareketinin kesişiminde doğmuştur.

Birinci Dünya Savaşı geldiğinde, tüm bu koordinatları değiştirmiş ama hiçbirisini yoketmemiştir. Başka bir yirmi yıl boyunca, bir çeşit telaşlı bir ölüm sonrası hayat

yaşamışlardır. Tabii ki politik olarak Doğu ve Orta Avrupa'nın hanedansal devleri kaybolmuştur. Fakat savaş sonrası Almanya'da eski sınıf güçlü iktidarını korumuş, Fransa'da da tarıma dayalı Radikal Parti Üçüncü Cumhuriyet çizgisinde fazla bir değişiklik olmaksızın hükmetmeye devam etmiş ve Britanya'da iki geleneksel partiden daha aristokratik olan Muhafazakarlarla, daha burjuva olan rakiplerini (liberaller) neredeyse silmişlerdir ve iki savaş arası dönem boyunca iktidarlarını sürdürmüşlerdir. Toplumsal olarak, özgüllüğü hizmetçilerin doğallığına dayanan bir üst-sınıf yaşam modu- İkinci Dünya Savaşı sonrası zenginlerin ortaya çıkışıyla başlatılır- 30'ların sonuna kadar devam etmiştir. Bu metropolitan tarihindeki son gerçek çalışmayan sınıftır. (leisure-class). Bu tip sürekliliğin en güçlü şekilde görüldüğü yer olan İngiltere, sonraki dönemden modernist olmayan bir yadigar olarak, bu dünyanın en başarılı kurgusal betimlemesini üretir: Anthony Powell'ın "**Dance to the Music of Time**"ı (Zamanın Müzigine Dans). Ekonomik olarak, kitle üretim endüstrileri, yalnızca iki ülkede görülen (Weimar dönemi Almanya'sı ve geç otuzlu yılların İngiltere'si) erken 20.yüzyıl'ın yeni teknolojik buluşlarına dayanmaktadır. Fakat hiç bir şekilde ABD'de iki on yıl boyunca varolan biçimiyle, Gramsci'nin "fordizm" olarak adlandırdığı hiçbir genel ya da toptan implantasyon (eklenti) yoktur. İkinci Dünya Savaşı arefesinde Avrupa halen sivil endüstri ve tüketim modeli yapısıyla Amerika'dan bir kuşaktan fazla geridedir. Son olarak, Rusya'da başarıyla gerçekleştirilen Birinci Dünya Savaşı ertesinde kanadıyla Macaristan, Almanya ve İtalya'ya dokunan ve bu süre sonunda İspanya'da yeni ve dramatik bir ihtiyaç şekline bürünen devrim olasılığı, şimdi daha önce olduğundan çok daha yakın ve somuttur. Bu süre içerisinde, sanatın "modernist" biçimlerinin büyük bir canlılık gösterdiği erken bir zeminde kendi yolunu izler. Bu yıllarda basılmış ebedi başyapıtlardan farklı olan fakat aslında kaynağını daha

öncekilerden alan Brechtgil tiyatro, Almanya'da savaş dönemi konjonktörü anılmaya değer üretimidir. Bir diğeri ise mimari modernizmin bir hareket olarak Bauhaus ile gerçek varoluşudur. Üçüncüsü ise gerçekte Avrupa'nın büyük avant-garde doktrinlerinin sonuncusunu ispatlayan Fransa'daki sürrealizmdir.

Avrupa Dönemi Bitiyor

Tarihsel koordinatların üçünü de yerle bir eden ve modernizmin enerjikliğini söndüren İkinci Dünya Savaşı'dır, birincisi değildir. 1945'den sonra her ülkede, eski yarı aristokratik ya da tarıma dayalı düzen ve eklentileri bitmiştir. Burjuva demokrasisi sonunda evrenselleşmiştir. Buna ek olarak, kapitalist öncesi geçmişle olan kaçınılmaz kritik bağlar kopar. Aynı dönemde Fordizm de görülmeye başlar. Kitle üretimi ve tüketimi Batı Avrupa ekonomilerini Kuzey Amerika hattına taşır. Bu teknolojinin ne tip bir toplum oluşturduğuna ilişkin en ufak bir şüphe dahi yoktur: Ezici, değişmez, tamamıyla endüstriyel bir kapitalist uygarlık söz konusudur. "**Marksizm ve Biçim**" isimli kitabının harika bir pasajında Frederick Jameson, 20'lerin ve 30'ların yeniliğinin düşsel, belirlenmiş potansiyeline önem veren avant-garde gelenekler için bunun ne demek olduğunu başarıyla yakalamıştır: "Sürrealist imge nesnel dünyanın meta biçimlerini büyük bir güçle birbirine çarparak yarmak için girişilen sarsıcı bir çabadır.[12] Fakat başarının şartı şudur: "Bu nesneler -nesnel olasılık ya da doğa öncesi açınım yerleri- henüz tam olarak sanayileşmemiş ve dizgeleşmemiş bir ekonominin ürünleri olarak hemen tanınabilir bizce. Bu dönem ürünlerinin insan kökenleri -içinden çıktıkları işle olan ilişkileri- henüz tamamen gizlenmiş değil demektir bu; üretimlerinde emeğin artizanal örgütlenmesinin izlerini hala gösterirler oysa dağıtımları hala büyük ölçüde küçük dükkancılık ağı aracılığıyla sağlanmaktadır... Bu ürünleri sür-

realizm tarafından kullanılmalarına özgü ruhsal enerji yatırımını olmaya hazır hale getiren şey, kesinlikle, üzerlerindeki insan emeğinin, insani jestin yarı taslak halinde silinmemiş izidir; bunlar yine öznellikten henüz tam olarak sıyrılamamış ve dolayısıyla insan bedeninin kendisi kadar gizemli ve etkileyici olarak kalabilen donmuş jesttir."[13] Jameson devam eder: "Sürrealizm nesnelerinin hiçbir iz bırakmadan kaybolmuş olduğunu görebilmek için, yalnızca, bir simge olarak mankenin yanına pop sanatın fotoğrafik nesnelerini, Campbell çorbaları teneke kutusunu, Marilyn Monroe'nun resimlerini ya da pop sanatının görsel garabetlerini koymamız gerekir; yalnızca küçük atölyelerin ve dükkan tezgahlarının yerine marce au puces'ü (bit pazarı) ve sokaklardaki küçük dükkanları, Amerikan süper otoyolları üzerindeki benzin istasyonlarını, magazinlerdeki parlak fotoğrafları ya da bir Amerikan eczanesinin selofan cennetini koymamız gerekir. Bundan böyle postendüstriyel kapitalizm diye adlandırabileceğimiz dönemde, bize sunulan ürünler son derece derinliksiz şeylerdir; onların plastik içerikleri, eğer kendimizi bu şekilde ifade edebilirsek, ruhsal enerjiyi iletici bir görev yapmaktan tamamen yoksundur. Bu türln nesnelerdeki bütün libidinal kuşatma başlangıçtan beri engellenmiştir; nesnel dünyamızın bundan böyle "insan duyarlığını canlandırabilecek bir simge" yaratamayacağının doğru olup olmadığını, işaret oranlarında kültürel bir dönüşümle, beklenmeyen türden bir mutlak tarihsel kopmayla karşı karşıya olup olmadığımızı pekala sorabiliriz kendimize"[14]

Sonuç olarak, devrim ümidi ya da imgesi Batı'da yavaş yavaş yokolmuştur. Soğuk Savaşın başlangıcı ve Doğu Avrupa'nın Sovyetleşme süreci, tüm bu dönem boyunca, gelişkin kapitalizmin sosyalist bir darbeyle yıkılacağına ilişkin herhangi gerçekçi bir ihtimali silmiştir. Aristokrasinin belirsizliği, akademizmin gülünçlüğü, ilk arabaların ya da filmlerin heyecanı, sosyalist bir alternatifin

hissedilebilirliği artık yoktur. Yerlerine kitle tüketiminin ve kültürünü neredeyse birbirlerinin yerine geçebilen yeni dekora karşı olarak tanımlanır. Açık olanı göstermek için onları Lukascgil bir mahkemede yargılamak gerekmez: Bu dönem mimarisi, müziği, resimi ya da edebiyatının küçük bir bölümü önceki dönemdekilerle karşılaştırılabilir. Franco Moretti, "**Signs Taken for Wonders**" isimli son dönemli çalışmasında "Birinci Dünya savaşı yıllarındaki edebi başyapıtların kabataslak bir listesinde (Joyce ve Valery, Rilke ve Kafka, Svevo ve Proust, Hoffmanstahl ve Musil, Apollonaire, Mayakovski) görmek mümkün fakat aslında olağanüstüden de fazla çünkü çalışmaların bolluğu Batı kültürünün son *ebedi sezonunu* oluşturmuştur ve bu, aradan yarım yüzyıldan fazla bir zaman geçtiğinde daha da belirginleşmiştir. Birkaç yıl içinde Avrupa edebiyatı verebileceğinin en fazlasını verdi ve yeni sınırsız ufukları açmanın eşiğindeymiş izlenimini uyandırdı; oysa ölmüştü. Birkaç izole edilmiş iceberg ve birçok takliti, fakat geçmiştekilerle karşılaştırabilecek hiçbir şey yok."[15] Bu yargıyı diğer sanat dallarına genellerken biraz abartma görülebilir fakat yazık ki çok değil. Bireysel yazarlar ya da ressamlar, mimarlar ya da müzisyenler İkinci Dünya Savaşı sonrasında da tabii ki dikkate değer eserler vermişlerdir. Yine de sürrealizmden sonra, birden çok sanat dalında etkin olacak kollektif önemde hiçbir yeni estetik hareket görülmemiştir. Yalnız resim ve heykelde, özel okullar ve sloganlar birbirlerini daha hızlı izledi; fakat soyut ekspresyonizmin (Batı *avant-garde*'ının son gerçek ve içten gelen ürünü) kısa döneminden sonra bunlar çoğunlukla, sezonluk reklamlar için materyaller olarak, *haute-couture* hattı boyunca, yeni stillerin düzenli çıktılarını gerektiren bir galeri sisteminin fonksiyonu haline geldiler: bu tip özgül alanlardaki "orjinal" çalışmaların yeniden üretilemezliğine uyan bir ekonomik model.

Bununla birlikte, tüm bunlar geç 20. yüzyıl. klasik sa-

natını ölü olarak yarattıklarında, modernizm kültü ve ideolojisi doğdu. Kavramsallaştırmanın kendisi ise yaygın bir akım olarak 1950'lerden öncedir. Gelişkin kapitalizmin kurum ve mekanizmaları ve gelişkin sanatın program ve pratikleri arasındaki gerilimin yaygın sönüşünü anlatır. Bu da, birinin diğerini nadir görülen dekorasyonu veya oyunu veya iyiliksever *point d'honüeur*'u olarak kendisine ilhak etmesiyle sağlanır. Dönemin bir kaç istisnası, akla yönetimin gücünü getirir. 1960'lardaki Jean-Luc Godard sineması belki de bu durumun en dikkat çekici örneğidir. Dördüncü cumhuriyet biraz gecikmeli de olsa Beşincisine geçtiğinde, tarımsal üretimin ağırlıkta olduğu taşralı Fransa, en yeni uluslararası teknolojileri sunan Guallist bir sanayileşmeyle, yüzyılın klasik yenilikçi sanatını yeniden yaşama döndüren önceki konjonktürü kısa bir altın çağı sonrasına dönüştürüldü. Godard Sineması ise kendi özgüllüğü içerisinde, daha önce belirttiğimiz üç koordinatça belirlenmiştir. Alıntılarla ve yüksek bir kültürel geçmişe anıştırmalarla (Eliot-stili); otomobil ve uçağın, kamera ve karabinanın çift taraflı ayinsel hizmetiyle (Leger-stili); doğudan gelecek devrimci fırtına ümidiyle (Nizan-stili) doludur. Fransa'daki Mayıs Haziran 1968 ayaklanması bu sanat biçiminin onaylayıcı tarihsel başlangıcıdır. Regis Debray, olaydan sonra bu deneyimi, (Kolomb'da olduğu gibi) sadece Amerika'yı keşfeden (özellikle Kaliforniya) Çin'e bir yolculuk olarak tanımlar.(16) Kendini kültürel devrimin bir Fransız versiyonu ile karıştıran toplumsal ve kültürel bir türbülans olan bu, gerçekte, Fransa'da uzunca bir süre gecikmiş müsamahakar bir tüketiciliğin varışından fazla bir şey ifade etmez. Fakat bu tamamıyla modernizm olarak adlandırılagelmiş orjinal duyarlığın oluşturduğu belirsizliktir; geleceğin yeni tip bir kapitalizmin ya da sosyalizmin patlayışının değişen biçimleri olarak görüldüğü bir ufak *açıklığı*dır. Dolayısıyla Godard sinemasında ya da başka bir yerde başarı kazanmış Pompidou bütünleşmesini devam ettirmemiştir.

Batı'daki çağdaş sanatçının tipik durumunu belirleyen şeyin, tam aksine ufukların kapalılığı olduğu söylenebilir: sonsuza dek tekrarlanacak bir "şimdi" de beğenilen bir geçmişin ya da tasavvur edilebilir bir geleceğin yokluğu.

Bu açıkça Üçüncü Dünya için geçerli değildir. Berman'ın zamanımızın büyük modernist başarıları gözüyle baktığı örneklerin birçoğu Latin Amerika edebiyatından alınmış olması gerekir. Genellikle Üçüncü Dünya'da bugün, bir zamanlar Birinci Dünya'da hakim olan bir çeşit gölge düzeni görülür. Çoğunluğu taşra karakterli olan çeşitli biçimlerdeki, kapitalist öncesi oligarşiler çoktur; kapitalist gelişme, bu bölgelerde metropolitan bölgelere nazaran daha hızlı ve dinamik fakat diğer yandan çok daha az stabilize ve bütünleşmiş bir biçimde görülür; sosyalist devrim ise, bu toplumları sürekli bir olasılık olarak durmadan yoklar; zaten eve yakın ülkelerde bir tanesi zaten gerçekleşmiştir (Küba veya Nikaragua, Angola ya da Vietnam). Bunlar, Berman'ın kategorisine uyan son yılların gerçek başyapıtlarını üreten koşullardır: Gabriel Garcia Marquez'in (Kolombiya) **Yüzyıllık Yalnızlık**'ı ve Salman Rüşdi'nin (Hindistan) **Geceyarısı Çocukları** gibi romanlar ya da Yılmaz Güney'in **Yol**'u gibi filmler. Bununla birlikte bu tip çalışmalar, daima genişleyen bir modernizasyon sürecinin zamandan bağımsız dışa vurumları değildir fakat oldukça sınırlı burçlarda, halen belirli tarihsel kavşaklarda bulunan toplumlarda görülürler. Üçüncü dünya modernizme hiçbir ölümsüzlük çeşmesi sağlamaz.

Öz-Gelişmenin Sınırları

Buraya kadar Berman'ın iki temel kavramına göz attık: modarnizasyon ve modernizm. Gelin şimdi de onları birbirine bağlayan aracı terimi, modernliğin kendisini tartışalım. Hatırlanacağı gibi modernlik, modernizmi yükselten modernizasyon deneyimi şeklinde tanımlanır. Peki

nedir bu deneyim? Berman'a göre, bölünmüş rol ya da ananelerin geleneksel bariyerleri gibi, sınırsız özgelişiminin öznel bir sürecidir; aynı anda kurtuluş ve sıkıntı, sevinç ve ümitsizlik, korku ve keyif olarak yaşanan bir deneyim. Tarihsel dünya modernizminin devamını sağlayan ruhun meçhul sınırına yönelik aralıksız devam eden koşuşturma momentidir: fakat aynı zamanda, komünizmde herhangi bir etik ya da kurumsal atalet ihtimalini peşinen zedelemeye yönelik görünen bu moment gerçekte, komünizmin varoluşu için gerekli kültürel uyuşmayı terimlerde bir çelişki haline getirerek ona izin vermez. Peki ya bu argümandan ne anlamamız gerekir?

Bunu anlamak için kendimize şu soruyu yöneltmemiz gerekiyor: Berman'ın öz-gelişmenin tamamıyla sınırsız dinamiği görüşü nereden gelmektedir? iki ayrı çalışma içeren ilk kitabı **The Politics of Authenticity** (biri Rousseau üzerine, diğeri Montesguieu üzerinedir), gerekli cevabı bize sağlar. Aslında bu iddia kaynağını doğrudan Rousseau'nun insanlık kavramının "radikal bireyciliği"ne işaret eden kitabın alt-başlığından alır. Bu kavramın ard arda üretimlerinin çelişik sonuçlarıyla mücadele etmeye çabalayan, Berman'ın Rousseau'daki mantıksal eksene ilişkin analizi bir Tour de force'dur. Fakat bizim için can alıcı nokta şudur: Berman, Marx'a atfettiği aynı paradoksun varlığını Rousseau'da gösterir: Eğer sınırsız özgelişim herkesin hedefiyse, toplumun varlığı nasıl mümkün olacaktır? Rousseau'ya göre cevap, Berman'ın aktardığı şekliyle şöyle: "İnsan aşkı bizzat kendi aşkından doğar" ve "kendinize duyduğunuz aşkı diğerlerine de sunun, böylece bir erdem halini alacaktır"[17] Berman açıklar: "Bu kendi kendine baskının değil, öz büyümenin yoludur ve kişiyi erdem sarayına götürür. Her insan kendini kontrol etmeyi öğrendiğinde, diğer insanlarla özdeşleşme kapasitesi genişleyecek, diğer insanları anlama yetisi derinleşecektir."[18]

Şema burada yeteri kadar açık: Birey önce kendini ge-

liştirir, sonra ise kişinin kendisiyle özdeşleştiği, diğer insanlarla karşılıklı doyum sağladıkları ilişkilere girerler. Rousseau'nun özgür bir toplum yapılanmasında "insan"dan "yurttaş"a yönelmesiyle bu varsayımın karşılaştığı sorunlar Berman tarafından başarılı bir şekilde ortaya çıkartılmıştır. Bununla birlikte çarpıcı olan, Berman'ın kendisinin gösterdiği açmazın başlangıç noktasını hiçbir yerde yadsımamasıdır. Aksine tartışarak bitirir: "19. yüzyıl. sosyalizmi ve anarşizminin, 20. yüzyıl refah devleti ve çağdaş Yeni Sol'un programları, temelinde Rousseau ve Montesquieu'nun yattığı düşünce yapısının uzaktaki gelişmeleri olarak görülebilir. Bu çok farklı hareketler, halihazırdaki can alıcı politik görevin tanımlanışını paylaşırlar: modern liberal toplumun verdiği sözleri tutmasını sağlamak, modern liberalizmin ideallerini gerçekleştirecek şekilde onu dönüştürmek (reform) ya da değiştirmek (revolutionize). Montesquieu ve Rousseau'nun iki yüzyıl önce bahsettiği radikal liberalizm gündemi halen geçerliliğini korumaktadır."[19] Katı olan herşey buharlaşıyor'da olduğu gibi burada da "Marx'ın komünizminin temelini oluşturan bireyciliğin derinliğine"[20] başvurabilir ve bu derinlik, Berman'ın sürekli ifade ettiği gibi radikal bir nihilizm ihtimali içermelidir.

Bununla birlikte, Marx'ın kendi metinlerine baktığımızda, çok farklı bir insan gerçekliği kavramı görürüz. Başlangıçta Marx'a göre kişi, diğerleriyle olan ilişkilerinden önce değil, ondan kaynaklıdır: kadın ve erkekler toplumsal bireylerdir ve toplumsallıkları, bireysellikleriyle artzamanlı değil fakat eşzamanlıdır. Daha sonra, "her birey yalnızca toplum içinde kendini geliştirme imkanı bulur: dolayısıyla kişisel kurtuluş yalnızca toplum içinde mümkündür"[21] diye yazar Marx. Berman cümleyi aktarmıştır fakat galiba sonuçlarını farketmeden. Doğal olarak bireyin gelişimi diğerleriyle olan ilişkileri üzerine oturtulduğunda, Berman tarafından ortaya atılan monadolojik* sınırsız bir dinamik mümkün

olmaz. Toplumsal varoluş, gelişmenin görülmemesi bir yana, bir sınır oluşturur. Bu durumda Berman'ın varsayımı Marx'a göre çelişiktir.

Diğer bir deyişle Berman, tabiiki diğerleri gibi, Marx'ın kendisinin ortaya attığı sonsuz ontolojik yoğrulabilirlik denen şeyi ifade eden bir insan doğası kavramına sahip olduğunu anlayamamıştır. Bu, insan doğasının ne olduğuna ilişkin birçok standart düşüncenin gerici sistemleştirmesini sunan kepazece bir ifade olarak görülebilir. Fakat Marx'ın çalışmasının gelişigüzel bir gözden geçerilişinin netleştirdiği ve Norman Geras'ın son dönemli çalışması Marx and Human **Nature-Refutation of a Legand**'in su götürmez kıldığı makul filolojik gerçek budur[22] Marx'a göre bu doğa, silinmeye ya da ikameye değil de, gelişmeye ve özgürleşmeye yönelik birincil ihtiyaçlar, eğilimler ve yetenekler bütününü içerir ki, *Grundrisse*'nin feodalizm, kapitalizm ve komünizmde insani olabilirlik üzerine olan ünlü pasajında Marx bunları, Bedürfnisse, Fahigkeiten, Krafte, Anlagen olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla bireyin, tamamıyla sınırsız özgürleşmeye yönelik yerinden oynatılmış, nihilist kullanımı bir kuruntudan ibarettir. "Herbir kişinin gerçekten serbest olarak özgürleşmesi" yalnızca, insan olmanın ortak doğasını ifade eden "herkesin serbest olarak özgürleşmesi" yönünde gerçekleşebilir. Berman'ın yaslandığı Grundrisse'in birçok pasajında Marx "bireyin evrenselliğinin... kendi gerçek ve ideal ilişkilerinin evrenselliği olduğu, yaratıcı mizacının mutlak karmaşıklığının (Herausarbeiten) ve kendi tabiatının bir parçası olarak, doğa güçleri üzerindeki insan kontrolünü tam gelişimi"ni anlatırken en küçük bir bulanıklığa ya da kaçamak tartışmaya izin vermez[23]. Marx'a göre, Berman'ın komünizmin gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğini merak ettiği uyuşma ve istikrar, sonunda kurtuluşa erecek insan doğasında yatar ve sınır tanımayan arzular şelalesinden farklıdır. Berman'ın Marx versiyonu, tüm canlılığına rağmen, özün kurtuluşuna ilişkin hemen hemen özgül vur-

gusuyla, narsist kültürün varsayımlarına hiç de uygun olmayacak bir biçimde yakın düşmüştür. İlişkin çok özel vurgusuyla narsist kültürün varsayımlarına yaklaşır.

Günümüzün Açmazı

Sonuç olarak şu soru sorulabilir: Devrim nerede terkedilecek? Berman burada oldukça tutarlı. Ona göre, bugün birçok sosyalistin de katıldığı gibi, devrim nosyonu zaman içerisinde şişirilmiştir. Aslında kapitalizm zaten yaşam içerisinde sürekli kargaşa sunmaktadır ve bu görüşe göre (Berman'ın ifadesiyle) "sürekli devrim", "modern kadın ve erkekleri" "değişim için istekli olmayı öğrenmeye mecbur eder; yalnız kendi kişisel ve toplumsal yaşamlarındaki değişikliklere açık olmaya değil, fakat onu istemeye, aktif olarak onu arayıp ortaya çıkarmaya da. Hayal ürünü ya da gerçek geçmişin" belirlenmiş, donmuş ilişkilerini "nostaljik bir şekilde özlemeyi değil, fakat değişkenlikten zevk almayı, yenilenmeyi başarmayı, dostlarıyla olan ilişkilerde ve yaşamlarında gelecek gelişmeleri dört gözle beklemeyi öğrenmeleri gerekir."[24] Sosyalizmin gelişi bu süreci yavaşlatmayacak ya da durdurmayacak, fakat aksine daha çok hızlandıracak ve genelleştirecektir. 60'ların radikalizminin yankıları burada oldukça açık. Bu tip nosyonların cazibesi yaygın bir şekilde ispatlanmıştır. Fakat gerçekte, ne tarihsel materyalizm teorisine uyarlar ne de tarihin birikimine.

Devrim çok hassas bir anlam taşır: bir devlet düzeninin alttan politik devrilişini ve yerini bir başkasının alışını ifade eden bir terimdir. Zamanla anlamını zayıflatmak ya da onu toplumsal alanın tüm bölümlerine yaymak bize hiçbir şey kazandırmaz. Birinci halde, bir "kültürel devrim" ilanıyla birlikte Maoizm ideolojisinde olduğu gibi, psikolojik ve etik değişimlerden fazla birşey ifade etmeyen reformlardan -Sosyal demokrasinin benzer versiyonları ya da modern Avrokomünizm ideolojisinde ol-

duğu gibi etki ve derecesi önemsenmeyen basit değişimler- ayırdedilemez hale gelir. Tüm politik sonuçlarıyla birlikte terimin bu gelişigüzel değer düşürümüne karşı, devrimin sürekli olmayan ve dakik bir süreç olduğunda ısrar etmek gerekir. Yani devrim, zaman içinde sıkıştırılmış ve hedefte yoğunlaşmış belirli bir başlangıcı -eski devlet aygıtına dokunulmadığı zaman- ve sınırlı bir sonu olan, aygıt tamamıyla yıkıldığında ve yerine yeni bir tanesinin inşaa edildiği ihtilalci bir politik değişimin bir bölümüdür. Çağdaş bir post-kapitalist demokrasi yaratacak sosyalist bir devrimin özgül yanı, yeni devletin, toplumun bir bütün olarak ortak yaşamına yönelik kendi öz çözülüşünü uygulanabilir sınırlarına yönelik geçiçselliğidir.

Gelişkin kapitalist dünyada bugün, bu yüzyılın ilk otuz yılı içerisinde görülen büyük Estetik Keşifler Çağı'yla karşılaştırılabilecek herhangi bir derin kültürel yenilenme olasılığını tıkayan -tüketici bir kapitalizmin emperyal statükosunun varsayımsal bir alternatifinin yokluğu- yakın ya da uzak bir ufuk gibi herhangi bir olasılığın yokluğu görülmektedir. Gramsci'nin sözleri halen geçerlidir: "Eleştiri tamamiyle eskinin öldüğü ve yeninin doğamadığı gerçeğine dayanır; bu başsız dönemde çok çeşitli marazi belirtiler görülür."[15]. Bununla birlikte şu sorulmalıdır: ileride yeninin ne olduğuna ilişkin bir şey söylenebilir mi? Bir tek şey önceden söylenebilir diye düşünüyorum. Mo*dernizm* bir nosyon olarak tüm kültürel kategorilerin en boşudur. Gotik, Rönesans, Barok, Manüerist, Romantik ya da Neo-Klasikten farklı olarak, kendi doğruluğunda tanımlanabilir bir nesne ifade etmez: bir memnuniyetten tamamıyla yoksundurlar. Gerçekte, daha önce de gördüğümüz gibi, etiketin altında gizlenen çok çeşitli gerçekte birbirleriyle uyuşmaz estetik pratiklerin geniş bir yelpazesidir: sembolizm, konstrüktüvizm, ekspresyonizm, sürrealizm. Özgül programlar açıklayan tüm bunlar, yalnız zamanın kendisinin anlamsız pasajlarının

başvurduğu bir portmanto kavram içerisinde post hoc biçimde birleşmiştir. Bu derece boş ve geçersiz başka bir estetik damga yoktur. Bir zamanlar modern olanın sonra modası geçmektedir. Uydurma "post-modernizm"de, enkaza sarılan ve daha da ötesinde egemen görüşe uygun güncel teşebbüslerden, terimin boşluğu ve görevli ideolojisi net bir biçimde görülebilir. Yalnız kendini kutlayan kronolojinin düzenli bir gerileyişinde bir diğerinin izlenişi bırakılır. Kendimize, devrimin (sermaye düzeninin dakik ve onulmaz bir parçalanışı) modernizmle (zamansal hiçliğin akışı) ne ilişkisi olmalıdır diye sorduğumuzda cevap, onu kesinlikle sona erdirmelidir olacaktır. Çünkü çağdaş bir sosyalist kültür, basitçe sonra gelen diye tanımlanan yeniyi, eskinin kalıntılarına teslim etmek üzere gözü doymaz bir biçimde aramaz fakat daha çok, aynı dönemin stil ve pratiklerinin daha önce varolduğundan çok daha fazla olan *çeşitliliğ*inde farklılığı arttırır: artık sınıf, çekişme ve cinsle bölünmeyen, eşitlerin özgür toplumunu yaratacak yaşamın mümkün yollarının kompleksliğini ve çokluğu üzerinde anlaşmazlık bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, estetik yaşamın kesilişleri bu konuda dikey değil yatay işlemektedir. Takvim, sanatsal bilinçliliği ezmek ya da örgütlemek üzere kesilir. Sosyalist devrim görevi, bu anlamda, modernliği ne sürdürür ne de uygular, fakat onu lağveder.

NOTLAR

*) Monad: (Leibniz'de) artık bölünemez bir birlik olan sonsuz sayıdaki tözlerin her biri.

1)Marshall Berman, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, s 16.

2) a.g.e., sf. 18

3) a.g.e., sf. 14

4) a.g.e., sf. 14

5) a.g.e., sf. 14

6) a.g.e., sf. 14

7) a.g.e., sf. 36

8) a.g.e., sf. 204

9) a.g.e., sf. 114

10) Grundrisse der Kritik der politischen ökonomie, Frankfurt 1967, sf. 439

11) Arno Mayer, The Persistence of the Old Regime, New York 1981, sf. 189-173

12) Marxism and Form, Princeton 1971, sf. 96

13)a.g.e., sf. 203-204

14) a.g.e., sf. 205

15) Signs Taken for Wonders, London 1983, sf. 209

16) Regis Debray, "A Modest Contribution to the Rites and Ceremonies of the Tenth Annüversary", New Left Review 115, May-June 1979, sf. 45-46

17) The Politics of Authenticity, New York 1970, sf. 181

18) a.g.e., sf. 181

19) a.g.e., sf. 317

20) Marshall Berman, a. g. e. sf. 128

21) The German İdeology, London 1970, sf. 83, alıntılayan Berman, a.g.e., sf. 97

22) Norman Geras, Marx and Human Nature-Refutation of a Legend, London 1983

23) Grundrisse, sf. 387, 440

24) Marshall Berman, a. g. e. sf. 95-96

25) Antonio Gramsci, Selections from the Prison Notebooks, Derl. Quintin Hoare ve Geofreyüzyıl Nowell-Smith, London 1971, sf. 176

Çeviren: Ali Türker Erdağı

MODERNLİK, POSTMODERNLİK YA DA KAPİTALİZM

1970'lerden itibaren yeni bir tarihsel çağda yaşadığımızı kabul ediyoruz. Bu süreç çok çeşitli yaklaşımlarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bazı açıklamalar, kültürel değişimleri (postmodernizm gibi) vurgularken, bazıları da daha çok ekonomik dönüşümler, üretim ve pazarlamada değişiklikler ya da toplu ve finansal organizasyonlar (yeni kapitalizm, çokuluslu kapitalizm, yeni fordizm, esnek üretim tarzı v.b) üzerinde odaklanmıştır. Bütün bu tanımlamalar ve açıklamalar, gelişen teknolojiyle, iletişimin yeni biçimleriyle, internet ve hızlı bilgi iletimi ile genel bir zihinsel odaklanma yaşamaktadır.

Bu çağ nasıl tanımlanırsa tanımlansın "bilgi çağı" dır ve bu yeni döneme ait değişimde etkili olabilecek diğer makul etkenler ne olursa olsun, yeni teknolojiler, bu çağın başrollerinden birini oynamıştır. Bütün bu kültürel ve ekonomik etkenler, teknolojik kuruluşlarıyla birlikte postmodernlik kavramı altında biraraya gelmiş ve yaşadığımız son 20 ya da 30 yıl, kabul edilen tüm iddia ve gerçeklerle modernıteden postmoderniteye doğru tarihi bir geçişe tanık olmuştur.

Modernlikten Postmodernliğe

Özellikle bu iki kavram içinde, kapitalizm tarihini dönemlere ayırırken nelerin göz önüne alınacağı konusu üzerinde durmak, daha sonra da modernlik kavramı ile ilgili olarak bana hatalı görünen konular üzerinde yoğunlaşmak istiyorum. Eğer modernlik kavramı kendi başına ayakta kalamazsa, doğal olarak postmodernlik kavramı ile ilgili söylenecek çok şey kalmayacak. Asıl niyetim, kapitalizmi tarihsel dönemlere ayırmanın, kapitalizm kavramını anlamamıza destek mi yoksa engel mi olacağı sorusunu irdelemek.

Şunu en başta açıkça belirtmek isterim ki kapitalizm içindeki sonu gelmeyen değişimleri analiz etmek elbette önemlidir. Fakat bu dönemlere ayırma işlemi sadece değişim sürecini izlemekten çok daha fazlasını kapsamaktadır. Çağa ait değişimleri dönemlere ayırmak önerisi kapitalizm gibi toplumsal bir formu açıklarken neyin temel olduğu hakkında birşeyi belirtmek içindir. Çağa ait değişimler, sistemin önemli bazı kurucu ögeleri içindeki temel dönüşümlerle gerçekleşmelidir. Diğer bir deyişle kapitalizmi tarihsel dönemlere nasıl ayıracağımız öncelikle sistemi nasıl tanımlayacağımıza bağlıdır. Öyleyse sorulacak soru şu olmalıdır: Modernlik ve postmodernlik gibi kavramlar, kapitalizm anlayışını taşıyan insanların kullandıkları yollar üzerinde ne gibi izler taşır?

Şunu da açıklamalıyım ki, bizim aşağılama sıfatı olarak adlandırdığımız şekliyle kendilerine postmodernist diyen insanların fikirleri hakkında konuşmayacağım. İlgilendiğim esas konu Frederic Jameson ve David Harvey gibi Marksistlerin de dahil olduğu bazı kimselerin postmodernlik dediği şeyin ekonomi-politiğidir. O halde kafalarındaki şeylerin özet bir taslağını çıkarmama izin verin.[1]

Jameson ve Harvey gibi kuramcılara göre modernlik ve postmodernlik kapitalizmin iki ayrı görünümünü belirtir.

Birinden diğerine geçiş, kapitalizmden, postkapitalizme ya da postendüstriyel çağa geçiş anlamına gelmemekte, kapitalist üretim tarzının temel mantığı etkisini hala sürdürmektedir. Fakat bununla birlikte kapitalizm kendi doğasında yeniden yapılanma, bir kültürel oluşumdan, bir diğerine geçişte ifade edilen bir materyal formundan bir diğerine dönüşme yaşamıştır.

Örneğin Jameson'a göre, postmodernizm "yeni kapitalizm" kavramı ya da yeni bir çokuluslu "bilgiye dayalı" ve tüketim odaklı kapitalizm görüşü ile paraleldir. David Harvey Fransa Regülasyon Okulunu takiben bu değişimin fordizmden esnek üretim tarzına geçiş olarak tanımlayacaktır. Benzer bir düşünce "organize olmamış kapitalizm" görüşünün bazı kuramlarında oldukça küçük nüanslarla ortaya çıkar.[2] Postmodernlik kavramı standart malların seri üretimi yerini esnek üretime bıraktığı durumlarda kapitalizm sürecine paralel düşer.-ki bu esneklik, ürünsüz üretim, grup kavramı ve tam zamanlı üretim gibi üretimin yeni formları; uygun pazarlar için malların çeşitlendirilişi, "esnek" işgücü, devingen sermaye ve bunun gibi birçok konuyu beraberinde getirir. Bütün bu konuların gerçekleşmesi ise bilgiye dayalı yeni teknolojilerle mümkündür. Bu kuramlara göre, tüm bu değişimlere uygun olarak önemli sayılabilecek kültürel değişimler gerçekleşmiştir. Harvey'in üzerinde epeyce durduğu postmodernizm düşüncesine odaklanarak denebilirki bütün bu değişimler zaman aralıklı kompresyon, üretimin seri hale getirilmesi, yeni teknolojilerle mümkün olan en yüksek derecede boşluğun doldurulması, telekomünikasyonun yeni biçimleri, pazarlama ve üretimin yeni hızlı yöntemleri, tüketimin yeni biçimleri ve finansal organizasyonun yeni usulleriyle gerçekleşir.

Bütün bu açıklamalara göre, modernlik tasarısı 19. yüzyılda gerçekliğe kavuşsa da, kökleri Aydınlanma Çağına kadar gider. Sözümona Aydınlanma tasarısı rasyonalizm, teknik merkeziyetçilik, üretim ve bilgi stan-

dardizasyonu, evrensel ve lineer sürece yönelik inanç ve kesin doğruları sunmayı hedefliyordu. Postmodernizm, modernizm tasarısına tepki olarak gelişen bir kavram olma sıfatıyla düşünülse de bu tepki aynı şekilde modernizm, septisizm, değişime olan hassasiyet ve Aydınlanma çağında var olan ihtimallerde de kökleşmiş olduğu gözlemlenebilir. Postmodernizm, esasen dünyayı belirsiz ve küçük parçalara ayrılmış olarak algılar; ve sözüm ona tüm meta söylemlerini, totaliter açıklamaları, dünya ile tarih hakkındaki geniş ve evrensel kuramları reddeder. Ayrıca tüm evrensel politik tasarımları da reddettiği gibi evrensel özgür kılıcı tüm tezleri de reddeder. Başka bir deyişle çok çeşitli ve belirli baskılara karşı olan çok cüzi mücadelelerden daha genel, insanoğlunu özgür kılma tasarılarına karşı çıkar.

Öyleyse, kapitalizm tarihini modernlik ve postmodernlik aşamalarına ayırmakla ima edilmek istenen şey nedir? Akılda tutulması gereken ilk önemli şey modernlik kavramının kapitalizm ile özdeşleştirildiğidir. Bu özdeşleştirme oldukça zararsız görünebilir fakat ben bunun büyük bir yanlış olduğunu tartışmak düşüncesindeyim; bu sözüm ona modernizm tasarımı kapitalizmle pek az ortak özelliğe sahiptir.

Değinilmesi gereken ikinci bir nokta da, kapitalizmi tarihi dönemlere ayırmanın gerçekte kapitalizmde iki önemli evre ile bir önemli ayrışmanın varlığının kabulü gibi görünmektedir. Öncelikle modernizm 18. yüzyıldan büyük ihtimalle 1970'lere kadar (Harvey kesin tarihi 1971 olarak kabul ediyor) uzanan zaman içinde olağan herşey olarak kabul edildiği gözlemleniyor. Jameson ve Harvey'in yaptığı gibi uzun modernizm aşamasını küçük alt aşamalara bölebilirsiniz. Fakat postmodernizm diğerlerinden ayırt edici bir tür atılımı ifade eder. İnsanlar, atılımın oluştuğu zaman ya da bunun önemi konusunda uzlaşmayabilirler. Fakat hepsi şunu kabullenir görünüyorlar ki kapitalizm tarihinde bu atılım diğer çağa ait tüm değişimlerden fark-

lıdır; postmodernizm, sadece bir önceki aşamayı takiben oluşmuş değil aynı zamanda kapitalizm tarihininin tüm önceki aşamalarından da köklenmiştir. En azından bu düşünce, Aydınlanma çağının ardından modernizmin gelişinin kaçınılmazlığını gösterir.

Bu yüzden postmodernizm ve modernizm arasında kapitalizm tarihinde önemli sayılabilecek bir ara vardır. Bu aranın ya da en azından bu tarz bir yaklaşımın problemli olduğu konusunu tartışacağım. Bütün noktaların her birini ayrı ayrı ele alarak, öncelikle, modernizm kavramı ve kapitalizm ile modernizm arasındaki ayrımı, daha sonra da 20. yüzyılın son yarısında yaşanan tarihsel kopma sorunsalına değineceğim.

Modernizm Ve Kapitalizmin Belirsiz Tarihi

Öncelikle kapitalizm ile modernizm kavramlarının benzerliklerini gözden geçirelim. Buna başlarken kapitalist sistemin kökenine, işin en başına yönelmek gerekir.[3] Değinmek istediğim temel nokta şu: Kapitalizmin nedenlerinin pek çoğunun başlangıcının olmaması. Kapitalizm hep oralarda bir yerlerde var görünüyor fakat büyümek ve olgunlaşmak için yalnızca feodalizm engelinden kurtulmaya ihtiyacı var. Kapitalizmin tohumları en ilkel değişim eylemi olan ticaretin herhangi bir şeklinde görülmekte. Bu tahmin belirgin bir biçimde bir diğeriyle bağlantılı. Şöyleki tarih neredeyse teknolojik gelişmenin doğal süreci olmuştur. öyle ya da böyle, kapitalizm az ya da çok doğal olarak genişleyen pazarın ve teknolojinin uygun seviyeye gelişiyle ortaya çıkmıştır. Zincirlerin kırılmasına yardım eden burjuva devrimleri de eklenirse pek çok marksist açıklama bununla neredeyse aynıdır.

Bu açıklamaların görünen etkisi; kapitalist olan ve kapitalist olmayan toplumların devamlılığını ve kapitalizmin özünü yok sayarak itiraz etmek ya da gizlemek

için vurgulamaktadır. Takas sistemi çok eski zamanlarda ortaya çıkmış ve kapitalizmde de izlerini sürdürmüştür. Bu tarz usavurmalarda kapitalizmin kökten değiştirmesi gereken üretim güçleri neredeyse evrensel ve tarihler arası doğal eğilimlerdir. Böylece kapitalizmin soyu doğal olarak en erken tüccarlardan başlayarak sırasıyla ortaçağ kasabalısından Aydınlanma çağı burjuvasına ve nihayet endüstriyel kapitaliste kadar gelmiştir.

Her ne kadar bu söylem daha çok son zamanlarda şehirden kıra, köylü üreticinin yerini alan tüccarlara değişse de, marksist versiyonlar arasında mantıksal benzerlikler bulunmaktadır. Bu versiyonlarda, feodalizmin zincirlerinden kurtulmuş küçük mal üretimi az ya da çok doğal olarak kapitalizm içinde büyüyordu. Diğer bir deyişle az şans tanınan küçük mal üreticileri kapitalist yolu tutacaklardı.

Bu söylemlerde gözden kaçırılan dramatik tarihsel bozulmanın ürünü; kendine özgü sosyal bir form olarak kapitalist pazarın idrakıdır. Kapitalist pazar belirli toplumsal mülkiyet ilişkilerine dayanan ve teknik araçlarla el işi üretimini geliştirmeye yönelik özgün itkilerini yaratan bir zorunluluktan çok bir fırsat gibi görünmekte (akümülasyon ve kar maksimizasyon şartı)

Bence, modernizm kavramı yaygın olarak kullanıldığı gibi uygun şartlar oluştuğunda ortaya çıkan doğa yasaları gibi gelişen eğilimlerin sonucunda kapitalizmi kabullenen standart tarih manzarasına sahip ilkel takas metotlarından başlayarak modern endüstriyel kapitalizme kadarki evrimleşme sürecinde, ne zaman ki bastırılmış ekonomik güçler, rasyonel ekonomi burjuvaları geleneksel baskıdan kurtuldu, modernizm etkisini gösterir hale geldi.

Böylece modernizm kavramının sahip olduğu tarihsel bakış kapitalist ve kapitalist olmayan toplumları birbirinden ayırmakta. Modernizm kapitalist hareket yasalarına sanki evrensel tarih hükümleri gibi yaklaşmakta. Kapitalist olsun olmasın birbirinden farklı tarihsel ge-

lişmeleri üst üste yığıyor. En kötü yönü bunun kapitalizmi tarihsel olarak göstermemesi, en hafifi ise doğal kılması.

Ayrıca, anti-modernizmin de kapitalizmin doğallaşmasında aynı etkiye sahip olduğunun bilinmesi önemlidir. Bunu Max Weber'in sosyolojik teorilerinde de görebilirsiniz: modern tarih, bürokratik yapılanmada ve endüstriyel kapitalizm ekonomisinde uzun bir rasyonelleşme süreci geçirmiştir, der. Mantık ve özgürlük düşüncesinin Aydınlanma ile beraber gelişiminin de etkisiyle bu süreç, hümanizmayı geleneksel baskılardan kurtarmıştır, fakat aynı zamanda, modern yapılanma formu "demir kafes" olan yeni bir baskıyı meydana getirip, gizlemiştir. Buradaki paradoksal anlam, kapitalizmin ve bürokratik baskıların, mantık ve özgürlük düşüncesinin gelişiminde doğal bir zemin oluşturmasıdır. Weber'in teorisinde bugünkü postmodernizmin en karakteristik paradokslarından birini görebiliriz: anti-modernizmde matemle, kutlamalar arasında pek fark yoktur.

Modernlik Ve Aydınlanma Tasarısı

Sanıyorum ki, ayrı ayrı ele alınıp kavramlaştırılmadığı sürece, kapitalizm ve modernizm tanımlamaları, kapitalizmin özünü belirsizleştirecektir. Buna rağmen kapitalizmin tarihsel olarak belirsiz olduğu da bir gerçek. Madalyonun ters yüzünde sözüm ona modernizmin kapitalizmle fazlaca ilintisi yok; kapitalizmden ayrımıysa modernizmin modernizmin özünü belirsizleştirebilir. Ne demek istediğimi, doğrudan modernizmin kaynağına, Aydınlanmaya giderek betimleyeceğim. Modernizmin Aydınlanmaya dönüş olarak nitelenen bazı özellikleri var: Rasyonalizm ve rasyonel planlamayla baskı, dünyanın totalizasyonuna yönelik eğilim, bilgi de standardizasyon, evrensel doğrulara ve değerlere inanç özellikle mantık ve özgürlük düşüncesinin yaygınlaşması olarak gelişime inanç. Tüm bu özellikler,

ya erken dönemlerinde kapitalizmin yaratmak ve yaymak sürecinden ya da kapitalizmi beraberinde getiren rasyonelleşme gibi ilkelerin önem kazanmasından, kapitalizmin gelişmesiyle ilişkilendiriliyor.

Hepimizin bildiği gibi, sözde Aydınlanma tasarısına saldırmak revaçta. Yukarıda dökümünü yaptığım bu aydınlanma değerleri, tüm bu yüzyıl boyunca tüm felaketlerin kökeni olarak insanlığı yoran dünya savaşlarının ve ekolojik tahribatın emperyalizmi diye addedilmekte.[4] Bunların aydınlanmaya bugünlerde yöneltilen zırvalıklardan pek farkı yok. Bu nedenle burada tekrar değinmeye gerek görmüyorum. şimdi basit bir noktaya dikkat çekeceğim: "modernlik" ve kapitalizmin bir kavramda birleştirilmesi bizi elimizde bulunandan da mahrum edebilir.

Postmodernistler bizi özellikle evrensel insan serbestisi konusunda taahhütü olan, tehlike anında hafiflemesi için geminin yükünü denize atmayı ve yıkıcı etkilerini kapitalizme atfedebileceğimiz değerleri kınamayı öneriyor. Harvey ve Jameson gibi marksist postmodernlik teorisyenleri genellikle bu tuzağa düşmezler, fakat dönemlere ayırma yöntemleri onları da bu tuzaktan fazla koruyamaz. Burada söylemek istediğim, günümüzde olanca eziciliğiyle geçerli koşulların modernlikden değil kapitalizmden kaynaklandığını hesaba katarak, aydınlanma tasarısını, modernlik tasarısından ayrı tutmanın yararlı olduğudur. Bu arada, bu, yalnızca anti-aydınlanmacı postmodernizme karşı değil, aynı zamanda (belki de aynı kapıya çıkan) kapitalist galibiyetçilere de karşı durmak açısından yararlı olur. Zaten, başlangıç için açık olan tek yol, soruya tarihsel açıdan bakmaktır.

Açıkçası benim düşüncem, aydınlanma tasarısının yalnızca kapitalizm öncesi aşamasındaki toplumlara değil, özellikle kapitalist olmayan toplumlara da ait olduğu yönünde. Diğer bir deyişle aydınlanmanın pek çok özelliği kapitalist olmayan toplumsal mülkiyet ilişkilerinde te-

mellenir. Bence bunlar yalnızca kapitalizme geçiş aşamasındaki toplumlardan çok feodalizme alternatif bir başka yoldaki toplumlara ait.

Size aklımdaki bir örneği vermek istiyorum. Önce tarihsel koşullar ve çevreyle ilgili bir kroki: 18. yüzyıl Fransası'ndaki mutlakiyetçi devlet. Fransız mutlakiyeti yalnızca politik bir yönetim biçimi değil aynı zamanda zengin yöneten-sınıf için ekonomik bir kaynaktı. Bu bağlamda Fransa mutlakiyeti, yalnızca politik bir anlam taşımaktan çok, aydınlanma çağının ekonomik durumunu da temsil ediyordu. Mutlakiyetçi devlet ekstra ekonomik kar fazlası için merkezileştirilmiş bir alet ve görevi mal sahiplerinin kırsal ürünlerin kar fazlasını almasını sağlayan bir mülkiyet formuydu. Ayrıca bir de merkezileşmemiş sözümona "parsellenmiş hükümranlık"lar ve feodalite artıkları ekstra ekonomik tahsisatlar vardı. Diğer bir deyişle, bu ekstra ekonomik tahsisatlar, direkt olarak, kapitalist sömürünün saf ekonomik biçimine karşıttırlar.

Şimdi sözümona modernlik tasarısının temelini düşünün. 18. yüzyıl Fransası, kapitalist olmayan ilkelerden, kol gücüyle tamamlanmış artık- değer tahsisatıyla, üretimde değer yaratmasıyla değil, daha çok, klasik kar edimi pratiğiyle- devrederek kar sağlama, ucuza mal etme, tipik lüks malları pazarlama yoluyla- işleyen sınırlı bir iç pazarla, seri tüketici pazarın antitezi olarak ve ezici bir köylü nüfusuyla tarımsal bir toplum imajı çizmekte. Sözümona aydınlanmanın başlıca maddi kaynağı sayılan burjuvaziye gelince, bunlar kapitalist bir sınıf olmaktan uzaktırlar. Gerçekte, büyük çoğunluk için, onlar geleneksel tüccar sınıfına bile dahil değiller. Aydınlanmada ve daha sonra Fransız Devrimi' nde başlıca burjuva aktörler zanaatçılar, devlet memurları ve entellektüellerdi. Aristokrasiyle sorunları, onları feodalite engelinden kurtaran kapitalizmle yok denecek kadar az ilintilidir.

Öyleyse sözümona modernliğin ilkeleri nereden ge-

liyor? Yeni fakat gelişen kapitalizmden mi? Feodal aristokrasiyle mücadele eden gözü ilerde kapitalist sınıfı mı temsil ediyorlar? En azından, kapitalizmin modernlik tasarısının doğal sonucu olduğunu söyleyebilir miyiz? Veya bu tasarı başka birşeyi mi temsil ediyor? Fransız burjuvazisinin sınıfsal ilgilerini düşünelim. Aydınlanma tasarısının sonucu olan Fransız Devrimine bakmak bunun bir yolu. Burjuvazinin temel devrimci hedefleri nelerdi? Programın çekirdeği sosyal adalet, imtiyazlara saldırı ve yeteneğe göre kariyer şansı istemi. Bu, örneğin, aristokrasinin tekeline alma eğilimi gösterdiği yüksek devlet memurluğuna eşit şartlarda geçme hakkı anlamına geliyordu. Ayrıca daha adil bir vergilendirme sistemi demekti ki böylece, alt sınıf vergiden muaf ayrıcalıklı sınıfın yükünü oransız olarak sırtlamayacaktı. Bu şikayetlerin başlıca hedefleri aristokrasi ve kiliseydi.

Öyleyse bu burjuva istemleri ideolojik olarak nasıl açıklanabilirdi. Örneğin genel olarak her zaman her yerde insanlığa uygulanabilecek kesin evrensel ilkelere inanç anlamına gelen evrenselciliği ele alalım. Evrenselciliğin Avrupa'da gerçekten uzunca bir tarihi var, ama Fransız burjuvazisi için çok önemli ve özel bir anlam taşımakta. Kısacası burjuvazi ayrımcılığa, ayrıcalıklı sınıfa, asalete, kiliseye ve aristokratik özelciliğe karşı kendini evrenselcilikle ifade etti. Burjuvazi aristokrasiye vatandaşlık, sivil eşitlik ve kanbağı, kabile, köy, statü, mülkiyet veya sınıf özelliklerine göre esneklik gösteren evrensel bir kimlik olarak ulus kavramları gibi evrensel ilkelere başvurarak meydan okudu.

Diğer bir deyişle, evrenselcilik, tam anlamıyla özel bir kanun olarak sınıfsal ayrımcılığa ve dayatmalara karşıdır. Bu, geleneksel ayrımcılığa ve dayatmalara meydan okuyuştan, genel adet ve geleneklerin ilkelerine saldırıya geçişte oldukça kolay bir adımdı. Bu tarz bir meydan okuyuş, burjuvazinin ve entelektüellerin gelenekselden kopuşta tarihi vekiller; mantık ve özgürlük düşüncesini

vücuda getirmede gelişimin önderleri olarak başrole tayin edildikleri, tarihsel bir teori haline geldi.

Burjuvazinin, mutlakiyetçi devlete karşı tutumuna gelince; bu biraz daha belirsiz. Burjuvazi için kazançlı devlet mevkilerine geçmeleri mümkün olduğu sürece, monarşi uygundu; hatta bir süre sonra mutlakiyetçiliği merkezileştirmede oluşumu tamamlayan sözümona burjuva devrimidir. Gerçekte, bazı yönlerden, burjuvaların geleneksel düzene meydan okuyuşları, mutlakiyetçi ilkeleri yadsımaktan çok bunların vadesini uzatmıştır.

Tekrar evrenselciliğin ilkelerine dönelim. Henüz 16. yüzyılda bile, monarşi, -genelde altsınıfın ve kısmen burjuvazinin desteğiyle- evrenselciliğin temsilini üstlenerek, asiller sınıfının feodal iddialarına karşı mücadele etmiştir. Diğer yandan burjuvazi de bazı mutlakiyetçi ilkeleri devralmış ve geliştirmiştir: rasyonel planlama ve Richeliu ile Colbert gibi mutlakiyetçi devletin önde gelen memurlarınca öncülük edilen standardizasyonla meşguliyet. Fransız dilinin standartlaştırılması da devletin merkezileştirilmesi tasarısının -Versailles'in düzenli bahçelerindeki klasik kültürel anlatımlarını barındıran "rasyonalizasyon" tasarısının- bir parçasıydı.[5]

Buradaki ilginç nokta bize, modernist anlayıştaki (ikiliği) dualiteyi vurgulamamız konusunda, modernlik ve postmodernliği önemle işleyerek reçeteler veren David Harvey ve Marshall Berman [6] gibi kişilerdir. Modernist duyarlılığın, geçiciliğe, beklenmedik olaylara, parçalanmalara karşı hassasiyetle yaklaşımı, evrenselcilikle değişmezliğin birleştiğini söylerler. Bu dualizmin aydınlanmaya kadar gittiğini ic'dia ederler. Sözkonusu tartışma, evrenselcilik ve mutlak gerçekte odaklanmanın kapitalizmle ilişkilendirdikleri modern yaşamın kısa sürekliliği, geçiciliği ve sürekli devingenliğinden bir kamuoyu oluşturma teşebbüsüymüş gibi görünüyor.

Berman, (modernitenin erken safhalarının modern arketipal sesi olarak adlandırdığı)[7] Rousseau'nun modernist

anlayışın en erken ifadesi olan "Yeni Eloise"inden bazı pasajlar aktarıyor. En ilginç pasaj Rousseau'nun St. Preux karakterinin Paris'e gelişindeki izlenimlerini anlatan bir mektuptur. Burada Berman'ın gördüğü, sürekli bir devingenlikten, değişimden ve farklılaşmadan ötürü huzursuzluk ve şüphe ile yeni olasılıkların modernistçe duyumudur. Bu Berman'ın kapitalizmin erken safhalarıyla ilintilendirdiği bir deneyimdir.

Fakat "Yeni Eloise"deki St. Preux'un sözlerini, hatta Berman'ın modern hayatın girdaplarına dair kendi çıkarımlarını okuduğumda, bende başka bir düşünce oluştu: Modern kapitalizmin deneyinden çok kent olgusunun canlandırdığı büyülenme ve korku. Rousseau'nun St. Preux'unun ve Marshall Berman'ın modern yaşam hakkında söyledikleri, bence, eski Roma şehrine varmış bir İtalyan köylüsü tarafından söylenmiş olabilir ancak. Bu, Rousseau'nun kendisini yakın hissettiğini açıkladığı, Romalı filozof Seneca için karakteristik olabilir-ve yeni Eloise'in gerçekten kapitalist modernizmden çok, eski Stoizmle ortak yönleri var. Fakat ne olursa olsun, sözümona modernist yazın mecazcıları-Rousseau'nun ve diğer Avrupa'lı yazarların- şehirleşmiş değil yoğunlukla kırsal nüfuslu toplumlardan gelmekteydiler.

Asıl nokta, 18. yüzyılda Fransız burjuvazisinin ideolojisinin kapitalizmle ilintili olmamasıdır. Daha çok kapitalist olmayan tahsisatlarla mücadeleler ve sömürgeciliğin ekstra-ekonomik güçleriyle çatışmalarla ilgiliydi. Aydınlanmayla ayağa düşmüş bir ideoloji gibi göstermek istemiyorum. Ama belirli tarihsel konjonktürde, özellikle kapitalist olmayan koşullarda, burjuva sınıfı ideolojisi bile yalnızca burjuvazi için değil genel olarak, tüm insanlık için özgürlük fikrini odak almıştı. Diğer bir deyişle, tüm sınırlamalara rağmen özgürleştirici bir evrenselcilikti bu. İşte bu yüzden burjuva devrimi daha çok demokratik ve devrimci çevreler tarafından sahiplenilmekte.

Kapitalizme Karşı Modernlik

Modernlik ve kapitalizm arasındaki müşkulatı (karmaşa) görmek için, Fransa ile İngiltere'yi karşılaştırmak en iyi çözüm gibi görünmekte. Modernite kelimesinin revaçta olan ve bilinen anlamını düşünerek, İngiltere genel olarak modernliğin asıl yuvası gibi görünmekte, fakat bunun asıl nedeni İngiltere'de kapitalizmin ani yükselişi.

Tarımsal kapitalizmin yükselişte olduğu 18. yüzyıl İngilteresi, Fransa'nın toplam nüfusundan büyük bir oranla daha fazla ve sürekli artmakta olan şehir nüfusuna sahipti. Küçük mal sahipleri (küçük sermayeli üreticiler) mallarından sadece direkt zorlama nedeniyle değil, ayrıca oluşan ekonomik saldırı sebebiyle mahrum kaldılar. Bu dönemde Londra Avrupa'nın en büyük şehriydi. Avrupa'da belki de tüm dünyada ilk uluslararası entegre ve sürekli rekabet halinde bulunan içpazar Londra'daydı. Özellikle gıda ve tekstil sanayi başta olmak üzere ucuz, günlük tüketim mallarının piyasası için seri tüketici pazarı zaten başlatılmıştı ve proleter işgücü günden güne artmaktaydı. İngiltere'nin tarım alanındaki verimli üretimi, tarımsal kapitalizm ve yeni ticaret biçimlerini hala fazlasıyla içeren bir aristokrasi ile kapitalizm ilkelerine dayanarak işlemekteydi. Ve böylece İngiltere endüstriyel bir kapitalizmi yaşatma sürecine girmişti.

Öyleyse, aynı period içinde İngiltere kapitalizminin karakteristik ve ayırıcı yönleri nelerdi? Tabii ki bu ideolojik ifadeler ya da ibareleri kartezyen rasyonalizm ve rasyonel planlama da değil, kelimenin tam anlamıyla, bu ideoloji klasik politik ekonomi ve İngiliz empirizm felsefesinin gizil gücünde yatmaktaydı. Bu ideoloji Versay'ın düzenli, bilinen bahçesinde değil; düzensiz planlamadan ve bütün olağanlığı ile doğal bir bahçede köklenmekteydi. Kaçınılmaz bir biçimde teknoloji ve bilime olan ilgi artmıştı. Ne de olsa bu sırada, Fransız Aydınlanması Bacon ve Locke gibi insanlarla oldukça canlanmaya başlamıştı.

Fakat İngiltere'de kendisini diğer Avrupa kültürlerinden ayrı tutan karakteristik ideoloji ilerleme ve gelişme ideolojilerinin daha üstündeydi. Sözü edilen bu üstünlük Aydınlanma çağındaki toplumsal ilerleme düşüncesi üzerine değil; mülkiyet ilerlemesi, kar ve verimlilik, iş verimliliğinin artırılmasındaki kararlılık ile ilgili ahlaksal anlayışı ile mülkiyetten yoksun kalma ve kapanma ahlak anlayışı üzerine sağlanmış bir üstünlüktü.

Bu anlamdaki ilerleme ve verimlilik 17. yüzyılda doğmuş ve John Locke ile William Petty gibi politik ekonomistlerin ilk teorik ifadelerinde yaşam bulmuştur. Aynı ideoloji, özellikle tarımsal ilerleme ve İngiltere'de oluşan ilerleme ideolojisi, aynı dönemde Burjuvazi kavramına bütünüyle eş düşen yani köylülerin üretime hakim olduğu ve toprak sahiplerinin rantiye mantığını sürdürdüğü Fransa'da oluşmamıştır; bilhassa fizyokratlar yani İngiliz tarımını model olarak alan Fransa'nın politik ekonomistleri bu kuralı doğrulamaktadırlar.

Yıkıcı bir modernitenin-teknomerkezcilik ve ekolojik bozulma ideolojisi demekte yarar var- köklerini bulmak isterseniz, bunu Aydınlanma Çağı'nda değil, tüm insani değerlerin kar ve verimlilik değerlerine göre ikinci planda tutulduğu "gelişme" tasarımında aramak ile başlayabilirsiniz. Sanırım, deli dana hastalığının Avrupa'nın başka bir yerinde değil de, "ilerlemenin" doğum yeri olan İngiltere'de ortaya çıkması bir kaza eseri değildir.

Dönemsel Bir Geçişten Mi Bahsediyoruz?

Sanırım Modernlik kavramından yeterince bahsettik. şimdi tekrar modernlikten postmodernliğe geçiş ve tarihi dönemlere ayırma tasarımı ile genişletilmiş sorulara geri dönmek istiyorum. Modernlik kavramını kısa süreli ama şiddetlice estirerek tarihin belirli bir kavramı şeklinde yerleştirmek istedim, ve bu yerleştirme ile kapitalizm kavramını aslen ortadan kaldırmak niyet edilmemişse de

sanırım kapitalizmin tarihsel roln ve karakteristiğini karartmaya ve etkisiz hale getirmeye neden olmuştur.

Bunlara rağmen, kapitalizmde oluşan değişimler ile ilgilenmeyi sürdürmeliyiz. Hepimizin bildiği gibi kapitalizm tanım olarak daimi değişim ve kalkınma ya da bir devre ait krizleri ifade etmez. Fakat 1960'larda ya da 1970'lerde bir nevi tarihi bir bölünme ya da bozulma yaşanmış mıydı?

Bu konuda hemen kesinlikle belirtmeliyim ki sadece kendi düşüncelerimden yola çıkacağım. Modernlik, postmodemlik kavramları ve kapitalizmi bu vadede tarihi dönemlere ayırma tasarımı ile ilgili olarak oldukça emin olduğum bir şey var ki o da bu tasarım ve kavramların; tarihi bir bölünme yaşanıp yaşanılmadığı ya da yaşanılmış ise tam anlamıyla ne olduğu, derinliği, süresi ve tesiri ile herhangi bir politik tasarım için ne gibi sonuçlar doğurabileceği konularını anlamamıza yardımcı olmayacaklardır. Bu kavram ve tarihi dönemlere ayırma tasarımı, sanırım bizim sadece yanlış yerlere odaklanmamıza neden olur.

Buradaki, ticari kaçınılmazlık ile teknolojik gerekirciliğini birleştiren kapitalist gelişme bağlamıyla akıcı bir şekilde kullanılan modernite kavramından çoğunlukla, kesin tarihler ya da doğal süreçlerin genişletilmesi (ticari ve teknolojik ilerlemenin genişletilmesi) olduğu düşüncesi ile ilgili olarak sözü edilmiştir. Bu tür bir bakış açısından kapitalizmi ne tür bir dönemlere ayırma tasarımlarından söz edeceğiz? Bu dönemsel değişimin önemli belirteçleri neler olacak? Pazarda ya da bazı önemli teknolojik geçişlerde önemli değişimleri saptamak için deyim yerindeyse tarihin mihenk taşlarını bekleyebilirsiniz. Aslında modernlikten post modernliğe geçişin bugünkü teorilerinde çok daha fazlasını saptayabileceğimiz aşikar durumda. Ayrıca bu kurumlar bizi çok ilginç ayrıntılara şahit edebilecek olsa da, kapitalizmdeki herhangi bir önemli bölünme hakkında bizleri aydınlatacağı konusunda şüpheliyim.

Örneğin, sözüm ona fordizmden esnek üretim tarzına geçiş sürecini ele alalım. Bu konuyu ele alırken, iş süreci ve pazarlama stratejilerindeki değişimlerin yaygınlığının gerçekte ne olduğu konusu ile ilgili soruları bir tarafa bırakıyorum. Fakat bu değişim ile ilgili neyin yeni olduğunu kendi kendime soruyorum. Burada hiçbir yenilik yaşanmadığını kastetmiyorum fakat modernlikden postmodernliğe dönemsel bir geçişten söz ederken ne tür bir yeniliğin bunu desteklediğini ve hatta bu noktaya kadar olan kapitalizm kavramının gerçekten ne çeşit bir yenilikle karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz?

Eski fordizm meclis hattını yüksek ücretli ustaların sağlanması ve işten daha fazla değer çıkarmanın görünürdeki nesnelliği göz önüne alınarak iş sürecinin sermaye ile kontrolü sıkılaştırmak için bir vekil olarak kullanmıştır. Günümüzde yeni teknolojilerde aynı amacı güdüyorlar: Ürünleri daha kolay ve ucuz olarak bir araya getirmek (bu arada bunun nasıl dışkaynaklı ve mümkün olacağı bir soru işareti), iş sürecini kontrol etmek, imalat ve servis sektörlerinde değişik metodları ve kolaylıkları birleştirmek, düşük standartlı kol emekçilerini yüksek standartlılarla değiştirmek, işçilerin tümüyle sayısını düşürmek, özetle; işten daha fazla değer elde etmek. Sözüm ona yeni bir ekonomik sistemin varlığından söz ediliyor. Gözden geçirildiğinde bu yeni teknolojilerin eşsiz bir dönemsel değişim sunmadığı açıkça ortada. Aksine, eski seri üretim ekonomisi mantığının daha fazla çeşitlendirilmesi ve genişletilmesine müsaade ediliyor. Böylece, ekonomideki eski mantık yeni olan tüm sektörlere ulaşıp daha önce üzerinde düşünülmemiş olan işçi tiplerini az ya da çok etkileyebilir.

Bu gelişmelerin hepsini önemli bir dönemsel bölünme olarak görmek için, iş süreci ile ilgili teknoloji ya da pazarlama teknolojisi farketmeksizin, az ya da çok teknolojinin otonom mantığı üzerinde odaklanmak gerekmektedir. Buradaki vurgum, kapitalizm mantığı üzerine

bazı teknoloji veya kol gücü ilerlemesi değil, belirli sosyal mülkiyet ilişkileri üzerinedir. Elbette sabit teknolojik değişiklikler ve pazarlama stratejilerinde değişmeler var. Fakat bu değişiklikler, kapitalizmin hareket kanunlarında etkili bir çağsal değişim oluşturmaz. Veya belki de, en azından Marx'ın biçimsel olandan ayrı, gerçek olarak nitelediği emeğin sermaye tarafından sömürülme sürecinin bitiricisi olarak Fordizmin kendisinin böylesi bir değişim oluşturduğunu söyleyebilirim. Bu bakımdan, yeni teknolojilerin gelişen Fordizm kadar değişime sahip olucu etkisi yoktur. Demek istediğim, kapitalist üretim mantığının yeni teknolojiler, yeni üretim ve pazarlama şekillerine uygulanışı değil, bunların kısmen Fordizm mantığı izlemeleridir.

Öyleyse Yeni Olan Ne?

Genellikle postmodernliğin kapitalizme yansıyan tarihsel koşullarından çok, batının sol entelijansiya biyografisinin sürecine tekabül eden psikolojik koşullarını ele alma eğilimindeyim. Postmodernliğin elbette kapitalizmle ilintisi var. Fakat bu, savaş sonrası kargaşasında olgunlaşan entellektüel kuşağın teorik utangaçlığı olacaktır. Ancak, bu kuşaktakilerden kimileri için bu kargaşanın sonu normalitenin sonu anlamına geldi ve böylece 1970'lerden beridir süregelen gerileyiş kataklizmik bir görünüme büründü. Diğerleri özellikle "postmodernistler" kapitalizmin tüketiciliğinin refahına takılmış görünmekteydiler.

Eğer 20.yüzyılın son yarısında bir çeşit devir değişmesi sözkonusuysa bunu başka bir yerlerde aramamalıyız. Eğer dönüşümlere, teknolojideki veya pazarlamadaki değişimlerden daha ciddiyetle bakarsak esnek üretim tarzı ve konsümerizmle ilintili açıklamalar pek yeterli olmayacaktır. Eğer 20. yüzyıl'ın son yarısında bir devir değişikliği olduysa, onu, esnek üretim tarzından,

konsümerizmden, enformasyon teknolojisinden, postmodernizm kültüründen veya herhangi bir olası şüpheden başka yerde aramalıyız. Eric Hobsbawm, 20. yüzyıl ortasında gerçekleşen muazzam bir değişimden söz eder, gerçekte bunu kayıtlara geçen en büyük, en hızlı ve en radikal (ekonomik, sosyal ve kültürel) dönüşüm olarak adlandırır[8] Bu değişimin en dramatık semptomunun, köylü sınıfının yok oluşu olduğunu ileri sürer. Altını çizmek isterim ki, bu değişimle beraber kapitalizm, tüm tarihi boyunca ilk kez evrensel bir sistem olmaya yaklaşmıştır.

Sözümona ileri kapitalist toplumlarda bile, kapitalizm, yaşamın tüm alanlarına, ilk defa gerçekten sinmiş durumda; devlete, adetlere, sınıfları oluşturan ve yöneten ideolojilere ve de egemen kültüre. **Kapitalizmin Asıl Kültürü** isimli kitabımda, Batı Avrupa'da (ve bazı adetlere rağmen Britanya'dan çok Kıtasal Avrupa'da) bile devletin ve baskın kültürün Kapitalizmi emmesinin yavaş olduğunu öne sürdüm, fakat geçmiş on yıl içinde gelişimin tam anlamıyla tamamlanmadığını söyleyebilirsiniz. Ve doğal olarak, aynı süreç içinde kapitalizm bütünüyle global bir fenomen haline geliyordu. Fakat bu globalleşmeden kastım genel söyleme uyan "globalizasyon" formülünü ifade etmiyor. Multinasyonal kurumlaşmanın büyümesinden ve ulus-devlet modelinin zayıflığından da bahsetmiyorum-ki bu ikisine de derin şüpheler besliyorum-. Burada asıl anlatmak istediğim şey, yaşamımızın her yerine sızan kapitalizmin kendisinin evrenselleşmesi, onun sosyal ilişkileri, hareket kanunları, çelişkileri (kommodifikasyon, birikim, kar maksimizasyon mantığından) bahsediyorum.

1970'lerden beri yeni birşeyler olduğunu görüyorsak, bu kapitalizmde önemli bir sıçrama olduğu değil, aksine kapitalizmin kendisinin olgunluğa ulaşmasıdır. Belki de gördüğümüz şey kapitalizmin etraflı bir sistem olarak ilk gerçek etkileridir. Kapitalizmin sonuçlarını yalnızca etkili rakipleri olmayan değil, gerçekte kaçış yolu da olmayan

bir sistem şeklinde neticelenmiş olduğunu görüyoruz. Kapitalizm kendi içsel çelişkileriyle yaşıyor. Dışarı ile çok az ilişki kurarak, kendi içsel mekanizmasıyla çelişkilerini ve yıkıcı etkilerini düzeltiyor ya da ekarte ediyor. Kapitalizmde en son çare olarak başvurulan emperyalizm bile eskisi gibi değil. Eskiden bölgesel ya da kolonel emperyalizmde, kapitalist güçler rekabet oyunlarını veya çatışmalarını kapitalist olmayan sahalarda oynarlardı. Bu dönüştürücü mekanizma şimdilerde yerini ekonomik hegomonya ve finansal emperyalizm olan saf kapitalist mekanizmaya bırakmış durumda.

Böylelikle, bu kapitalizmin sadece bir safhası değil, tam da kapitalizm oluyor. Eğer "modernlik" kapitalizmle ilintiliyse, kapitalizm tarafından yaratılmış değil tam tersine yıkılmış olur ki bu da modernitenin gerçekten ve tam olarak yok olduğunu gösterir.Aydınlanma sona ermiştir. Sosyalizm tarafından belki diriltilir fakat şimdilik "ilerleme" kültürü hakim durumda. Eğer hikaye buysa, postmodernite fikrine gerçekten ihtiyacımız yok. Uğraşmamız gereken tek konsept, bu yeni realite, kapitalizmdir. Bunun anti tezi de, tabii ki, postmodernizm değil, sosyalizmdir. Böylece eğer iddialarım doğruysa, kapitalizmin evrenselliği, kapitalist galipçilerin inanmak istedikleri gibi, sosyalist tasarının terkedilmesi değildir. Kapitalizmin "totalizasyon"u kendi içsel çelişkilerine ve muhalif politikalarına karşı artan hassasiyeti anlamına da gelir.

Son zamanlarda Daniel Singer'in ilginç bir rastlantıyı konu alan konuşmasını duydum. "çok az zaman önce, Fransız yönetici sınıfının kendi kendilerini sonunda Fransa'yı normal bir ülke, modern kapitalist bir toplum haline getirebildikleri için kutlamaya başladıklarını söylüyordu. Bu örneğin, normal Fransa'nın başlıca mimarı Avrupa ve Birleşik devletlerdeki neo muhafazakar partilerin direktifleriyle Fransa'ya yerleşen Mitterand'ın cenazesindeki ana temalardan biriydi. Ama bu kendi kendini kutlama olayı, kimi yerlerde, eşi görülmemiş sayıda Fransızı so-

kaklara döktü. Bu, bence yumuşatılıp, süslenmeksizin, olanca çıplaklığı ve katılığıyla kapitalizmin gerçeği ile direkt yüzyüze gelmenin etkisiydi. Umalım ki bu örnek de gerçek devir değişiminin bir semptomu olsun.

NOTLAR:

1) Bakınız Frederic Jameson, "Five Thesis on Actually Existing Marxizm" Monthly Rewiew 47, No 11 (Mayıs 1996); ve David Harvey, "The Condition of Postmodernity"

2) "Organize olmayan kapitalizm" teorileri için bakınız, S.Lash ve J. Umy "The End of Organized Capitalism"

3) Bu bölümdeki bazı argümanları "From Opportunity to Imparative: The History of The Market" (Monthly Rewiew 46, no 3, July/Agust 1994) içinde geçmiştir.

4) Roger Burbach "For a Zapatista Style Postmodernist Perspective" Monthly Review 47 no 20, March 1996

5) Bu paragraftaki bazı notların daha geniş incelenmesi için bakınız E.M.Wood "The Pristine Culture of Capitalism: A Historical Essay on Old Regimes and Modern States"

6) Marshall Berman "All That is Solid Melts into Air: The Expereance of Modernity"

7) a.g.e sf 18

8) Eric Hobsbawm "The Age Of Extremes: A History of the World, 1914-1991"

Çeviren: Çağla Ünal

POSTMODERN GÜNDEM NEDİR?

Tarihsiz Tarihsel Değişim

I.Dünya savaşı sırasında Oswald Spengler, Batı medeniyetinin ve onun hakim değerlerinin sonunun yaklaştığını açıkladığı The Decline Of The West (Batının Gerileyişi) adlı sevimsiz ve ünlü kitabını yazdı.Toplumu bir arada tutan ilişki ve gelenekler çürürken, düşünce ve kültür birliği ile birlikte yaşamsal dayanışmalar da parçalanmaktaydı. Oswald Spengler, doğal döngüsünü geçirmiş diğer uygarlıklar gibi Batının da kaçınılmaz bir biçimde (neredeyse yıkıcı olan) "bilgilenme" veya "aydınlanma" sonbaharından, bireycilik ve kültürel nihilizmin kışına geçtiğini iddia etmişti.

Yaklaşık 40 yıl sonra C. Wright Mills, "modern çağ denen dönemin sonundayız" demişti. Bu çağı batı kültürünü karakterize eden tarihsel beklentilerin artık geçerli olmadığı Postmodern çağ izlemekte. Mantık ve özgürlük kavramlarına olan Aydınlanma çağı inancı ve bu inançta temellenen başlıca iki ideoloji, liberalizm ve sosyalizm, dünyanın ve bizim tabirimizle çöktü. J. S. Mill ve Karl Marx aynı oranda modası geçmiş düşünürlerdir.[1]

Dönemsel gerilemelere dair ilki 1918'de, diğeri 1959'da yayınlanan iki bildiri arasında da tabii ki büyük ideolojik farklar var - Mills'in radikalizmine karşın Spengler'in antidemokratik düşünceleri, Spengler'in Aydınlanmaya karşı düşmanlığına (ya da en azından çekimserliğine)

karşın Mills'in aydınlanma değerlerine- umutsuz da olsa- ısrarlı bağlılığı. Fakat, ayrıca, maddi refah vaadinin izlediği, halen insanların en büyük korkusu olan katostrofik depresyon, savaş ve soykırım tarihi var. Spengler, "Batının Gerileyişi"ni yazdığı sırada Avrupa savaş ve devrim kargaşası içindeydi ve yönetici sınıf yaygınlaşan kitlesel demokrasi fikrinden gelen, devrimci bir nitelik taşımayan koşullarda bile tehdit altında idi. Mills'in üstün olduğu nokta oldukça farklıydı. 1918'den itibaren dünya Spengler'in hayal etmiş olabileceğinden daha korkunç bir süreç geçirmişti, fakat Mills 1950'lerin sessiz, kapitalist refahın yükselişte olduğu (zengin toplum) ve politik ilgisizliğin ikliminde yazıyordu. Ayrıca her ne kadar soğuk savaş ve nükleer tehdidin gölgesinde yaşıyor olsalar da, eşsiz maddi imkanların tadını çıkartan bir jenerasyona ders vermekteydi. Gerçekte (Eric Hobsbawm'ın adlandırdığı gibi)[2] kapitalizmin "altın çağı" Mills'in kuşağından bazı akademisyenleri (ki çoğu ABD emperyalizminden başka Michad Harrington'ın "diğer Amerika"dan kastını açıkçası anlamamışlardı), Batı'nın problemlerinin az ya da çok çözülmüş, sosyal uyumunu az ya da çok sağlamış ve gerçekte, aydınlanma sürecinin tamamlandığına ya da tamamlanmak üzere olduğuna ikna ediyordu. Bu,(Mills'i Küba haini olarak itham eden) Daniel Bell'in "ideolojinin sonu" dediği şeydir.

Mills için, aydınlanma iyimserliğinin yokoluşu, bazı belirli katastrofların sonucu değildir. Tam tersine karamsarlık, başarısızlık kadar başarıdan da doğabiliyordu. Aydınlanmanın başlıca amaçlarından pek çoğu gerçekten gerçekleştirildi. Politik yargılanmada rasyonalizasyon, en iyimser aydınlanmacı hayalperestin bile tahmin edemeyeceği bilimsel ve teknolojik gelişmeler, ileri batı toplumlarında evrensel eğitim vs. Ama bu ilerlemelerin, insanoğlunun "tüzel rasyonalite"sinin gelişmesinde çok az etkisi oldu; "rasyonalizasyon" bürokrasi ve modern teknoloji, insanın özgürlüğünü arttırmaktan çok kısıtladı.

Hatta bunlar umulmadık belalara sebep oldu. Rasyonalite ile özgürlük arasındaki uyumsuzluğun korkunç sonuçları, kendini yabancılaşmış insanlar ya da "neşeli robotlar" olarak göstermiştir. Bunlar, üzerinde hiçbir kontrolleri olmayan koşullara -dev organizasyonlar ve zararsızlaştırıcı güçler- adapte olmuş; hiçbir özgürlük itkisi ya da akli iradeye sahip olmayan kimselerdir.

Bu temalardan bazıları, Batının sosyal teorisinin bir parçası oldu -yabancılaşmanın Marxist teorilerinden başka, Max Weber veya Karl Mannheim'in sosyoloji kuramlarında örneğin. Ve gelişmeye dair karamsarlıkla beraber, Aydınlanmaya karşı çekimserlik, iyi veya kötü sebeplerden ötürü hem sağ hem sol için 20. yüzyıl kültürünün ortak teması oldu. Fakat Mills'in zamanında başka bir boyut vardı, bunun da başarısızlıkla olan ilintisi başarıyla olan ilintisinden azdı: "Refah" ve "tüketici" kapitalizmin gösterişi. Bu, gerçekte solcu toplumsal teorinin gelişiminde en belirleyici faktör haline geldi. Pek çok sol eleştirmenleri -Marcuse başlıca örnektir- kapitalizmin bu yeni türünün, kitlelere özellikle işçi sınıfına değiştirilemez roller biçtiğinden emindirler. Solu "emekçi metafiziği"nden vazgeçmesi için kışkırtan Mills, işçi sınıfının muhalif bir güç olarak artık işe yaramayacağı düşüncesinde kesinlikle yalnız değildi. Kendilerini Marksist olarak düşünüp yine de bu görüşü paylaşan insanlar da vardı, bu fikir 60'ların öğrenci devriminde baskın tema haline gelecekti.[3]

Bugün kimi sağcılar "tarih bitti" veya kapitalizmin son zaferi gibi açıklamalar yaparken, bazı solcu entellektüeller bize hala, bir çağın bittiğini, artık "postmodern" bir çağda yaşıyor olduğumuzu, aydınlanma tasarısının sona erdiğini, eski doğruların ve ideolojilerin güncelliklerini yitirdiklerini, rasyonalite prensiplerinin artık işlemediğini vs anlatıyorlar. En azından akademisyenler ve üniversite öğrencileri için , gerçek tarihsel tarihi değişim 1960'ların sonunda, veya belki de 1989'da Berlin duvarının yı-

kılışıyla meydana geldi. Ama, tarihin eski mihenk taşlarından bu günlere kadar köprünün altından çok sular akmasına rağmen, yine de geçerli postmodernlik teşhislerinin birçoğu, hem radikal hem tepkisel yorumlar olan eski "dönem sonu" bildirilerinden pek farklı değil. Biten şey, belli ki eskilerden çok da farklı bir dönem değil, gene her zamankiler gibi aynı.

Dönemsel değişime ilişkin daha eski teşhislerin temel hatlarını birleştiren postmodernliğin en son analizleri, kendi öz tarihleri hakkında dikkate değer bir biçimde bilinçsizdirler. Onlara göre söyledikleri herşey geçmişten radikal bir kopuşu temsil etmektedir ve daha önceleri birçok kez söylenmiş şeylerden tamamıyla habersizdirler. Hatta epistomolojik septisizme, felsefe kadar eski bir tarihe sahip, entellektüel modanın bir parçası olan, evrensel doğrulara ve değerlere saldırıya ve kimlik sorgulamasına. Bilhassa, postmodern anlayışa göre dönemsel yenilik, ezici bir tarihsel gerçekliği anlamazlıktan gelmeye, yadsımaya ya da itiraza dayanıyor: 20. yüzyılda meydana gelen tüm kopmalar, basit bir tarihsel ünitede, bin kere ölmüş bir sistem olan kapitalizmin mantığında -ve içsel çelişkilerinde- birleşmekte.

Bu da bizi, yeni postmodernistlerin en belirgin karakteristiğine, dönemsel farklılıklarda ve dönemlerin kendine özgülüğünde ısrarlarına ve tüm değerlerin, tüm "bilgilerin" tarihselliğini açıkladıkları iddialarına rağmen, tarihe karşı gerçekten duyarsızlıklarına (duyarsız olduklarına) getiriyor. Bu duyarsızlık, özellikle aydınlanma değerlerine ve bu değerlerin kökten irrasyonalizmine saldırıların tepkisel yankılarına karşı sağırlıklarını ortaya çıkarıyor. Öyleyse, geçerli dönemsel değişim bildirileriyle diğerleri arasındaki en büyük fark budur. Önceki teoriler tarihsel analizlerin öneminden hareketle, bazı belirli tarih kavramlarına dayanmaktaydı. Örneğin C. Wright Mills, yapısal problemleri temsil eden postmodern çağın başlangıcına işaret eden aklın ve özgürlüğün krizi ve bun-

ların ifadesi için dönemsel tarih ve insan biyografisinin klasik terimleri içerisinde çalışma gerekliliği üzerinde ısrar eder. Çünkü bu değişimlerin günümüze ulaşmasına ve nedensel analizin yürütülmesine etki eden yapı ve çevrenin bağlantısı, ancak bu tartışmalarla mümkündür. Mills, aynı zamanda, klasik aydınlanma tarzında, böyle bir tarihsel analizin yapılmasının amacını, tarihselleştirme sürecinde, insani kararların ufkunun genişletilmesi, seçeneklerimizin formüle edilmesi ve beşeri günden. ve özgürlük alanlarının belirlenmesi olarak ortaya koymuştur. Tüm kötümserliğine rağmen, tarihi olanakların, kendi zamanında oldukça kapsamlı olduğunu farzetmiştir[4]

Bu ifade, bugünkü belli başlı postmodernlik terimlerinin hemen hepsinin karşıtı olan, öncelikle yapıyı ya da yapısal ilişkileri ve sebep belirten analiz olanaklarının çoğunu içine alır. Yapılar ve de nedenler, fragmanlar ve ihtimallerle yer değiştirmiş durumdadır. Kendi sistematik birliği ve hareket kanunları olan böyle bir sosyal sistem (öm; Kapitalist sistem) örneği yoktur. Sadece, sayıca çok ve değişik türlerde güç, baskı ve kimlik ve "söylemler" vardır. Yalnızca, Aydınlanma'nın ilerlemeci kavramları gibi eski "muhteşem hikayeleri" reddetmekle kalmayıp, her türlü anlaşılır tarihsel yöntem ve nedensellik fikrinden ve bunlarla birlikte açıkça "tarih yapma" fikrinden vazgeçmeliyiz. İnsan bilgisinin (ya da eyleminin) ulaşabileceği böyle biçimlenmiş yöntemler bulunmamaktadır. Sadece anarşik, birbirinden bağımsız ve de açıklanamaz farklılıklar vardı. Tarihin yadsınması üzerine temellendirilen dönemsel değişim teorisi ilk bakışta dönemsel bir çelişme şeklinde ortaya çıkıyor.

Yeni postmodemlik fikri hakkında özellikle merak uyandırıcı bir diğer şey de, belirli derecede dikkate değer bir paradokstur. Diğer taraftan tarihin üzerine kurulduğu olaylardan yadsınması bir tür pratik kötümserlik ile ilgilidir. Nedensel analizlere yönelik hiçbir sistem ve tarih

bulunmadığından olacak ki, üzerimize baskı yapan güçlerin köklerine ulaşmamız mümkün değildir ve de kesinlikle bir tür birleşmiş mücadele arzusu içinde olamadığımız gibi, sosyalistlerin bir ara savundukları genel anlamdaki, kapitalizm muhalefetini elde edemeyiz.

Umudu içinde olabileceğimiz şeyler ancak çok sayıdaki özgül ve ayrık direnişlerdir. Diğer yandan, bu politik kötümserlik kaynağını bir ölçüde kapitalist refah ve imkanlardan almaktadır. Günümüz Postmodernistleri (60 jenerasyonunun ayakta kalanları ve onların öğrencileri) "tüketicilik", tüketim maddelerinin çokluğu ve yaşam biçimlerinin artışı gibi baskın karakteristiklere sahip kapitalizmin "Altın Çağı"nda köklenen bir dünya görüşüne sahip gözükmemektedir. Bu anlamda da, bugününün postmodernistleri, altın çağın yanından geçip gittiklerinden ya da en azından altın çağın onlar üzerinde teorik anlamda göze çarpan bir etkisi olmadığı için, kendi fundamental tarihsizlik anlayışlarını kapitalizmin yapısal krizleri olarak açığa vururlar. Kimilerine göre, bu düşünce, kapitalizme muhalefet imkanlarının büyük ölçüde sınırlandırılmasını ifade eder. Bazıları da, sistemi değiştiremez ya da anlayamaz isek (ya da sadece bir sistem olduğunu düşündüğümüzde) ve sistemi eleştirmek için daha uygun bir açıya sahip değilsek, direnmeyi bırakıp, arkamıza yaslanarak, keyfini çıkarmalıyız düşüncesinde gözükmektedirler. Bu tür entellektüel eğilimlerin temsilcileri bunların kesinlikle bir işe yaramayacağının farkındalar, fakat bu tarz düşünceler çok az da olsa yaşamdan anlam çıkartmakta faydalı olabilirler; günümüzün artan sefalet ve evsizliği, çalışan fakir sınıfın günden güne çoğalması, emniyetsiz ve part-time çalışma biçimleri vb. gibi

Şüphesiz, 20 yüzyılın belirsiz tarihi tüm korku ve mucizesi ile postmodernist bilincin şekillenmesinde rol oynadı fakat gelişmenin eski düşünce tarzını sarsan korkular günümüz postmodernistinin ayırıcı doğasını tanımlamada, tüketici kapitalizmin zenginliklerinden ve

modern teknolojinin mucizelerinden daha az rol oynarlar. Kimi zaman postmodernizm, onun bedellerinden nasibini alanlardan daha çok onun sefasını sürenler tarafından kapitalizmin belirsizlikleri olarak düşünülmektedir.

Eğer Mills için döneminin temel problemi bu olsaydı, neşeli robotlar özgürlük itkisine ya da akli iradeye bel bağlayamazlardı; yeni postmodernistler ise bu korkutucu Aydınlanma değerlerini problemin kendisi olarak görmektedir ve onları özünde baskıcı olarak niteleyerek açıkça reddetmektedir. Belki de tüketime boyun eğişi ve bazen onu yüceltmesiyle bağlantılı olarak görünüşte kontrol edilemez güçlere bozguncu teslimiyeti içerisinde postmodernist akım, gerçekte bu robotların entellektüel bir göstergesini temsil etmektedir. Mills'in elitistlerin bakış açısıyla oldukça denk düştüğü bir yer var ki, bu da işçilerin daha çok robotlarına benzemesi ve robotsal koşulu üzerine çıkabilmek için öğrenci ve entellektüellere yönelinmesidir; deyim yerindeyse günümüzde de neşe dolu robotların teorik bilinci bu entellektüeller olmuşlardır.

Neşeli Robotlar Ya Da Sosyalist Eleştirmenler?

Bütün bunları söyledikten sonra, günümüzdeki versiyonlarını gözden düşürmemiz daha kolay olacaktır. Fakat bu arada, sosyalist soldakilerin anlaşmak zorunda oldukları bu insanların, tüm çelişkileri, tarihsel duyarsızlıkları, eski temaları bilinçsizce sayıklamaları ve de tüm bozgunculuklarına rağmen gerçek olan birşeye, çağdaş dünyadaki kapitalizmin son dönem koşullarına tepki gösterdikleri belirtilmelidir.

Öncelikle burada postmodern sol kavramının en önemli temalarının listesini vermek istiyorum. (Terimi, "Post-Marxizm" ve "post-yapısalcılık"ı da içeren ve son yıllarda ortaya çıkmış çeşitli entellektüel ve politik eğilimleri kapsayacak bir biçimde kullanıyorum): Solun geleneksel "ekonomistik" kaygılarını ve ekonomi-politiğin

eski ilgilerini terketmek için dil kültür ve "söylem"(Dünya hakkında bilebileceğimiz tüm şeylerin dil olduğu ve başka hiçbir gerçekliğin kabul edilemeyeceği zemininden hareketle) üzerinde odaklanma; "farklılık" üzerine, ırk, cins, etnik köken, cinsiyet gibi çeşitli özgül kimlikler üzerine, çeşitli özgül ve ayrık baskılar ve çatışmalar üzerine vurgu yapabilmek için "bütüncül" bilgi ve evrensel değerlerin (rasyonelliğin batıcı kavramlaştırmalarını, liberal ya da sosyalist farketmeksizin eşitlik üzerine genel fikirleri ve toplumsal özgürlük hakkındaki Marksist kavramlaştırmayı içerir) reddi; kimliklerimizi çok çeşitli, belirsiz ve kırılgan kılan insanın ("ölçülü özne") akıcı ve kırık doğasında ısrar, öyle ki, ortak bir toplumsal kimlik (sınıf gibi) ortak bir deneyim ve ortak çıkarlar sağlayacak kollektif eylem ve dayanışmanın temellerini biçimlendirecek bilinç tipini geliştirebilmek zorlaşmıştır. "Marjinal"in yüceltilmesi; ve Marksist tarih teorilerini de içeren batıcı gelişme fikirleri gibi" "muhteşem hikayeler"in reddi.

Bu temaların tümü temelciliğin reddi düşüncesinde yığılmaya eğilimli durumda, özellikle sözde toplumsal deneyimin karmaşıklığını azaltarak dünyayı anıtsal bir manzaraya dönüştüren, gerçeğin tutarsız yapısına karşı maddi ya da ekonomik belirleyicileri ve diğer kimlikler karşısında bir sınıf sunan, tarihsel belirleyici olarak üretim modlarına ayrıcalık veren marksizme yığılma eğilimindedir. Temelciliğe karşı yapılan bu suçlama, sadece anıtsal ve basitleştirilmiş anlatımların gerçekçiliğini (marksizmin Stalinist değişiklikleri gibi) örtme eğiliminde olmayıp, aynı zamanda her tür analizi de gizleme politikası gütmektedir.

Bu postmodernist jargonun anlamı, ilerleyen makalelerde daha anlaşılır bir hale gelecektir, fakat şimdilik şu çok göze çarpmaktadır ki tüm bu postmodern ilkeler silsilesi, dünyanın doğasının ve insan bilgisinin parça parça oluşuna ve bazı "bütüncül" görüşlere dayalı öz-

gürlükçü politikaların imkansızlığına yapılan vurgudur. Anti-kapitalist bir politika bile ne derecede bütüncül ya da evrensel olursa olsun, postmodern söylemde kapitalist sistemin bütüncül bir sistem olarak varlığından söz edilmesi oldukça zordur ki kapitalizm ile ilgili bir eleştiri yazısına bile meydan verilmemektedir. Aslında, sınıfların ya da devletlerin ve bunlara yapılan baskıların en tepesindeki güç ile doğrudan ilişkili kelimenin geleneksel anlamındaki politika; etkili bir biçimde kimlik politikasının, hatta politik anlamda bireysel, kırılmış mücadelelerine imkan tanınarak hariç bırakılabilmiştir. Buna rağmen çevresel politika gibi sol postmodern kavramı adına bazı atraksiyonları elinde tutan evrensel tasarımlar sayıca oldukça fazladır.

Sanırım, hiçbirimiz bu tür temaların önemini inkar etmek istemeyiz. Örneğin; 20. Yy tarihi gelişmenin geleneksel kavramlarında yeralan güveni zorlukla soluyabilir ve bazı "gelişmeci" politikalara açıkça inanan bizler de tüm bunların aydınlanmacı iyimserliğe zarar verdiğini kabul etmek zorundayız. Kimlikler yerine sınıfların daha önemli olduğunu kim iddia edebilir; cinsiyet ve ırk zulümleri karşısında yapılan mücadelelerin ya da böylesi çatlak ve değişken dayanışmaların yaşandığı seyyar ve değiştirilebilir bir dünyada beşeri tecrübenin karmaşıklığının önemini kim yadsıyabilir ki? Aynı zamanda, milliyetçilikte olduğu gibi güçlü ve tarihsel güçlerde olduğu gibi yıkıcı olan kimlikler konseptini kim görmezden gelebilir?

Hem daha fazla globalleşmiş hem de daha fazla parçalara bölünmüş, yeniden yapılanmış kapitalizm dönemleri ile karşılaşma zamanımız hala gelmedi mi? Bu nedenle, işçi sınıfının kendi doğasını dönüştüren yapısal değişimlerden habersiz olan kim?

İnsani değerlerin ve kültürlerin çokluğunu baskı altına alan kültürel emperyalizmi ve bu tür bir ideolojiyi kim kabul etmek isteyebilir? Bilgi yolundan başka, semboller,

imgeler ve kitle iletişiminin egemen olduğu böylesi bir dünyada kültürel politikanın ve dilin önemini inkar etmemiz nasıl mümkündür? Reklam kültüründeki, imge ve sembolerin manipulasyonuna; kendi bireysel tecrübelerimize aracılık eden ve bazen de kendi yaşamlarımızdan daha gerçekçi noktalara değinen televizyon ve medya dünyasına, dev ortaklık şirketlerinin ellerinde hızla artan bilgi ve iletişim gibi doğrusal yönelimli sermaye dikteleri ile gündeme getirilen - dar çerçeveye sıkıştırılmış- politik dönemlere böylesine bağımlı global kapitalist dünyası içindeki bu tür şeylerin varlığını kim yadsıyabilir ki?

Tüm bu şeyleri görmek için postmodernist varsayımları sırasıyla kabul etmek zorunda değiliz. Bu gelişmeler için materyalist açıklamalar gerekmekte. Çünkü, insanlık tarihinin materyalist temellerinde de, postmodernizminkinden daha kesin kültürel fenomenler yok. Gerçekte, hiç bir şey postmodernist kültürle global kapitalizm arasında varolan ilinti kadar tarihsel materyalizmi doğrulamamıştır. Ne de olsa materyalist yaklaşım, insan deneyiminin kültürel boyutlarını değersizleştirmemizi ya da bunlara kara çalmamızı öğütlemiyor. Tersine materyalist anlayış, kültürü, kommadifikasyonun sıkboğazlığından kurtarmada en önemli adımdır.

Postmodernizm bize, çağımız kapitalizminin şartlarını saptırarak anlatmak istese, başvuracağı hile bu şartların neler olduğunu, niçinini ve buradan hareketle ne yapacağımızı kesin bir dille anlatmak olur. Diğer bir deyişle, hile, bu şartlara razı olmak ve ideolojik adaptasyonlara kapılmak yerine bu koşullara tarihsel açıklamalar ileri sürmesi olur. Hilesi, geçerli entellektüel söylemlerinin problemlere önerdiği yanlış -ya da değil- çözümlerin ve bu çözüm önerileriyle, dayatılan sınırlamalara meydan okuma tarzının belirlenmesi olur. Bu yüzden, gerçek hile neşeli robotlar olarak değil ama eleştirmenler olarak, günümüz dünyasının şartlarına karşılık vermektedir.

Monthly Review'ın bu özel basımında, tarihsel materyalizm ışığında izleyebileceğimiz yolları saptamaya çalıştık. Gene de yüzeyde kaldık. Bu yayının hazırlanmasında John Foster'la kafamızdakileri açıklamak için bir mektup yazdık. Bu mektubu açıklayıcı bir gazete küpürüyle sonuçlandıracağım. E. P. Thompson'ın çalışmasıyla ilgili olarak, geçen yaz yazdığım yazı bir alıntıyla başlıyor:

Kapitalizmin eleştirilerinin modası artık geçti. şimdi kapitalist galibiyetçilikle sosyalist kötümserliğin acayip bir yaklaşımı ve korkunç bir birleşimi var. Sağın zaferi, soldaki sosyalist özlemlerin depreşmesiyle aynı. Solcu entellektüeller eğer kapitalizmi olası yaşam tarzlarının en iyisi olarak gerçekten kabul etmezlerse, kapitalizmin yarıklarından en ufağı olmamaları için bile umutları yok. Etkisiz ve yerel dirençlerin ötesinde de bir şey bekleyemezler. Tüm bunların acayip bir etkisi var. Kapitalizm her geçen gün evrenselleşmekte, kabullenilmekte ve görünmezleşmekte.

Şimdi açıkçası kötümser olmamız için pek çok sebep var. Geçmiş ya da geçerli olayın oluşturduğu pek çok sebep. Fakat gene de tepkilerimizde bir acayiplik var. Şöyle düşünebilirsiniz: Eğer kapitalizm gerçekten galip geldiyse, kapitalizm eleştirilerine her zamankinden daha fazla ihtiyacımız vardır. Neden kapitalizmi yalnızca aşmak değil, eleştirel olarak bile anlamak olasılığını yadsıyan düşünce tarzlarını benimsemek için en doğru zaman bu?...

Tüm kapitalizm tarihinde eşi görülmemiş bir durumda olduğumuzu düşünüyorum. Şu anda yaşamakta olduğumuz şey sadece eylem eksikliği veya mücadelede gerekli organizasyon ve araç yoksunluğu ya da (her ne kadar bunlar yeryüzünde gerçekten zayıfsalar da) kapitalizme karşı nasıl davranacağımızı bilememiz değil, ayrıca kapitalizme karşı nasıl düşüneceğimizi bile unutmamamız.

Mektubumuz daha sonra niyetlerimizi açıklayarak devam ediyor.

E. P. Thompson'ın ve Marksist politik ekonominin en iyi durumda olduğu zamanlarda yapılan çalışmalardan, solun eleştirel tasarıları için son derece önemli olan önermelerden başladık....Gene de, esas nokta şu ki, bizim görüşümüzü paylaşan, bir öğretmen edasıyla konuşan diğer sol entellektüelleri doğruymuş gibi kabul edemiyoruz. Hepimiz son derece bilincindeyiz ki hepsi olmasa da pek çok öğrencimiz -hatta sol kanatta olanlar bile- ne kapitalizm anlayışımızı, ne de epistomolojik ve tarihsel tahminlerimizi kabul etmeye yanaşmıyor. Bu fikir ayrılıkları, politik olduktan başka, son derece farklı entellektüel gündemde ifade edilmektedir.

Öyleyse tarihsel materyalizmin, geçerli entellektüel ve politik yaklaşımların yapabileceğinden daha verimli, daha güçlü ve daha özgürleştirici yollardan diğer gündemle başa çıkabileceğini öneren bir (maddeler) toplamı öne sürüyoruz.

Bizim gibi insanların kendi alanlarını terkedebileceğini sanmıyoruz. Tersine, amaç, alanımızın her neredeyse hala merkezde olduğunu ve özgürleştirme tasarılarının hala önemli olduğunu kanıtlamaktır. şğrencilerimizin ve diğer insanların ilgisini onları kendi silahlarıyla vurarak toplayabiliriz.

Bu o halde en sınırlı şartlarda yaptığımız şey. Bu basımdaki temalar ve biçem Monthly Review okuyucularının alışık olduğundan farklı olabilir ama ana motivasyon ve politik sorumluluk hala aynı. Mesajımız Marksist eleştirinin yeniden canlandırılması için doğru zamanın tam da bu olabileceğidir. Dünya hızla, neşeli robotlarla değil, son derece kızgın insanlarla dolmakta. Birşeyler yerinde durdukça, entellektüel kaynaklar bu kızgınlığı değerlendiremez olacaklar ve politik (en azından sol) entellektüellerin neredeyse hiçbiri bunu organize edemeyecekler. Bugünün postmodernizmi tüm o bozguncu

kötümserliğine rağmen, hala kapitalizmin "Altın çağı'nda kökleşmekte. Artık bu mirası geride bırakarak, 1990'ların ve 20. yüzyılın gerçeklerine bakmak zamanıdır.

NOTLAR:

1) C.Wright Mills, "The Socioloqical Imagination" (Oxford and New York, 1959) of !65-167

2) Hobsbawn'ın "Age of Extremes: The Shat Tusentieth "Altın şağ" (kabaca 1947-1973) "Felaket şağı ile "Heyelan" arasına sıkıştırılmıştır.

3) Bu gelişmelerin bazılarını şu yazımda tartıştım: "A Charonology of the New Left, or Who's Old- Fashioned Now ?", Socialist Register 1995 (New York and London 1995)

4) Mills, "The Socioloqical şmaginasyon" of 173-174

Çeviri: Çağla Ünal

"Modernizm, Post-Modernizm ya da Kapitalizm" Perry Anderson ve Ellen Meiksins Wood'un yazılarından oluşuyor. Sanat, felsefe, edebiyat ve toplumsal teorinin çeşitli alanlarına ilişkin eleştirel bir çerçeve oluşturan yazılar modernizm, post-modernizm, yeni kapitalizm kavramlarını eksen alıyor. Perry Anderson bu kavramları "Modernlik ve Devrim" adlı makalesinde kültürel yönüyle irdelerken, Ellen M. Wood kitaba adını veren ilk makalesi ve "Post-Modern Gündem Nedir?" adını taşıyan ikinci makalesiyle modernite-postmodernite kutuplaşmasının ekonomi politiğini gözler önüne seriyor.

Tarihin, aydınlanmanın, öznenin ve toplumsalın sonunu ilan ederek işe başlayan, zamanla Marksist teoriye yönelik *epistemolojik bir suikaste* dönüşen post-modern söyleme karşı Anderson ve Wood Marksist bir bakış açısı sunuyor.

bilim